

חיפה

ביטאון העמותה לתולדות חיפה

נובמבר 2020

גיליון 18

משולחנה של העורכת

לפניכם ביטאון מספר 18 של "חיפה", שגובש ויצא לאור בתקופה של שינויים וחיידושים: הרכב בעלי התפקידים בהנהלת העמותה השתנה, והיא התברכה ביו"ר חדשה; מערכת הביטאון הצטמצמה, והקורונה מכתיבה לנו דרכי עבודה חדשות ומגוונות.

אנחנו מקווים להמשיך במשימה שלקחנו על עצמנו: לרכז, לשמר ולהנגיש לקוראים ידע רחב על ההיסטוריה של חיפה ועל "העיר של פעם". המערכת קוראת לתלמידי מחקר ולעוסקים בתחום לסייע לנו במחקרים, בתמונות ובקטעי עיתונות.

הגיליון הנוכחי מביא שלושה נושאים מחציה הראשון של המאה העשרים: התפתחות רפואת הנפש, יוזמה כלכלית להעברת נפט לארץ, ופעילות חברתית ציונית. מאמר אחר עוסק במקורות הקישון ומציג מסמכים מסוף המאה ה-19, ואילו סקירת מקומה של חיפה בסוף תקופת המנדט היא הקרובה ביותר לתקופתנו מבחינה כרונולוגית.

נחל הקישון, הזורם בלב המפרץ, נכנס לחיפה ממבואותיה המזרחיים. **פלט בר סתו** מציג את השפעתו על היישובים שהתפתחו בקרבת השפך שלו ועל העיר חיפה, ומביא איורים וסיפורים של מטיילים מהמאות הקודמות. המאמר מתמקד בזיהוי השגוי של מקורות הקישון על ידי מטיילים שטעו במיקומן של התרחשויות מקראיות, מסביר את הטעות ומביא עדויות גם ממפות עתיקות.

יעקב שורר מוביל את הקורא לקן העירוני הראשון של תנועת השומר הצעיר - קן חיפה. המאמר סוקר בקיצור את הקמת תנועת הנוער הציונית, את העלייה ארצה ואת צעדיהם הראשונים של יישובי הקבע שלה. בהמשך הוא מתרכז בקן חיפה, שגדל בשלבים עד לבניית בית התנועה למרגלות הכרמל. הקורא נחשף לפעילות שגרתית ולפעילויות והווי לאורך השנה, וכן לדעיכת פעילותן של תנועות הנוער החלוציות בשנות ה-80. למרבה השמחה, מצביע המאמר על סימני התאוששות והתחדשות של תנועות הנוער.

עד לרבע הראשון של המאה העשרים הובא ארצה דלק בחביות. **יגאל גרייבר** מספר על הזים היהודי דוד אטינגר ועל שותפיו, שעמלו על שינוי אופיו של המסחר בנפט בארץ ובאזור. המאמר סוקר את הצלחת המיזם של אטינגר: את הקמת התשתיות וחיבור הצנרת, את המשלוח הראשון בינואר 1927 ואת התרחבות החברה עד למכירתה.

העלייה החמישית, בשנות השלושים של המאה העשרים, שינתה את פני הרפואה בארץ בהביאה אליה מאות רופאים, חלקם הגדול מגרמניה. **אבישי גולץ** עוקב אחרי התפתחות הטיפול הרפואי בחולי נפש דרך סיפורו של ד"ר קורט בלומנטל, שהקים בחיפה את בית החולים הפסיכיאטרי הראשון. המאמר מלווה את ד"ר בלומנטל מפתחת פנסיון לסטודנטים בביתו, דרך הפיכתו למוסד שמתרכז בטיפול בחולי נפש, ועד להפיכתו לבית-חולים ייעודי הפועל על הכרמל. ד"ר בלומנטל גיבש צוות מקצועי ואימץ דרכי טיפול חדשניות בחולי נפש, אך קשיים כספיים הביאו, שנים לאחר מותו, לסגירת בית החולים שלו. מעמדה המיוחד של חיפה בעיני הבריטים התבטא גם בתהליך העזיבה שלהם את הארץ. **יאיר ספרן ותמיר גורן** מציגים את מה שהתרחש בתקופה שבין טקס סיום המנדט ב-14.5.48 לפינוי הסופי ב-30.6.48. האזורים שבהם התקיימה ההתארגנות לפינוי הצבא והציוד הצטמצמו בהדרגה, עד שהתרכזו ב"מובלעת חיפה". המאמר מתאר בפירוט את הפער בין המצב החוקי (סיום המנדט) לבין העובדה שהבריטים המשיכו בשגרת שלטון (השתמשו בדואר שלהם והוציאו הנחיות), ומספר על "מסירת הנמל", על סוגית ההגנה על הבריטים האחרונים, ועל טקסי הפרידה שהתקיימו בתום הפינוי.

במדור **"חיפה - עיתונות של פעם"** מוצג "צהרים" - יומון חיפאי מהשנים 1946 עד 1947 ששילב ידיעות ארציות ומקומיות.

קריאה מהנה,

ד"ר נצה שלף

התוכן

מקורות הקישון במפות עתיקות

ובתיאורי מטיילים בארץ-ישראל.....4

פלט בר סתו

לתולדות השומר הצעיר בחיפה.....11

יעקב שורר

המיזם הראשון לייבוא נפט לחיפה

באמצעות מצוף ימי.....18

יגאל גרייבר

ד"ר קורט בלומנטל ובית-חולים "בלומנטל".....25

אבישי גולץ

"מובלעת חיפה" - התחנה האחרונה

בפלשתינה בעת סיום השלטון הבריטי.....30

יאיר ספרן ותמיר גורן

ספרים חדשים.....37

חיפה - עיתונות של פעם.....38

קול קורא

אנו שמחים להזמין חוקרות, חוקרים, תלמידות ותלמידי מחקר מתחומי מדעי החברה והרוח להציע לביטאון חיפה מאמרים, סקירות ורשימות פרי מחקריהם, המתמקדים בחיפה. היקף רצוי של מאמר כאלפיים מילים.

הביטאון נועד לשמש במה מחקרית וציבורית השמה לה למטרה להעמיק ולהרחיב את הידע, הדיון והשיח ההיסטורי והתרבותי על סיפורן של העיר חיפה וסביבותיה בעבר. הביטאון עוסק בין השאר בתיעוד ובפרסום מקורות ראשוניים, סקירות של תהליכים היסטוריים, סוציולוגיים ואורבניים שאפיינו את העיר, לצד הצגת מפעליהם של דמויות ואנשי מפתח הקשורים בסיפורה של העיר, ובתולדותיה.

*אין המערכת מתחייבת לפרסם את כל כתבי היד הנשלחים אליה.

**הביטאון יוצא בחסות קרן ראובן ואדית הכט
המסייעת לפעולות תרבות ואמנות**

ציטוטים מובאים כלשונם, ללא שינויים.

המקורות שעליהם מסתמכים המחקרים נמצאים בידי המערכת ובידי כותבי המאמרים.

© כל הזכויות שמורות לעמותה לתולדות חיפה.

דבר יושבת ראש העמותה לתולדות חיפה

חברות וחברים יקרים,

"כאשר אמות
לעבור למהות אחרת -
יפרד הכרמל האי-נראה
שהוא כולו שלי,
כולו תמצית האושר,
שמחטיו, אצטרובליו, פרחיו וענניו
חקוקים בבשרי -
מן הכרמל הנראה
עם שדרת האורנים היורדת לים..."

כך כתבה המשוררת הירושלמית זלדה בשירה "הכרמל האי נראה". ניתן להניח שזלדה ביקרה בכרמל ואף התרשמה ממנו, למרות שבעבורה הוא אמצעי לתיאור רגשותיה, ודי לה בזיכרון מראותיו החרוט בה כדי לשאול ממנו השלכה אל נפשה.

בעבורנו, הכרמל הוא ממשי. בצילו גדלתי ובגרתי כחיפאית גאה. אמנם גדלתי בהדר הכרמל, ברחוב מסדה, למדתי בבית-ספר "רמז" שלימים כונה "מסדה" וב"תיכון חדש", שבו שוכן היום מוזיאון חיפה לאמנות, והתחנכתי בקן התנועה המאוחדת ברחוב גולומב, אך הכרמל הירוק נשקף תמיד מעלינו.

דוד הנדל כיהן כיושב הראש של העמותה לתולדות חיפה במשך ח"י שנים, וכמו כולנו - גם אני מודה לו מאוד על כך. כשהוצע לי לכהן כיושבת הראש של העמותה ביקשתי לבחון תחילה את פעילויותיה, ואני חייבת להודות שהופתעתי. נדהמתי לראות את הספרייה העשירה שכולה עוסקת בחיפה (היסטוריה, גיאוגרפיה, ארכיאולוגיה, זיכרונות, ספרות יפה ועוד), את אוסף התמונות המרשים של חיפה בתקופות היסטוריות שונות, את הראיונות הרבים שנערכו עם תושבי העיר, את אוסף קטעי העיתונות הממחיש את הווי העיר במרוצת הדורות, ואת המחקרים שנעשו ועדיין נעשים על ידי שוחרי העמותה.

אך בעיקר התרשמתי מהמתנדבות והמתנדבים הרבים הפועלים בעמותה במסירות, מהסיוורים המעניינים הנערכים אחת לחודש ומההרצאות החודשיות המתקיימות במשכן העמותה.

תודתי לד"ר נצה שלף, העורכת הבלתי נלאית של הביטאון, למתנדבות ולמתנדבים, לעיריית חיפה על תמיכתה בעמותה, ובעיקר לברכה סלע, מזכיר העיר.

תודה מיוחדת שלוחה לקרן ראובן ואדית הכט, שללא תמיכתה לא היה הביטאון "חיפה" רואה אור.

פרופ' עליזה שנהר, יושבת ראש העמותה לתולדות חיפה

העמותה לתולדות חיפה מייסודה של
ד"ר אביבה ברנע ז"ל, ההנהלה החדשה:
פרופ' עליזה שנהר - יושבת ראש
יגאל גרייבר
נסים וייסה
פרופ' יאיר ליפשיץ
עוזי נגיד
ד"ר כמיל סארי
ריטה ספיבק
אלי רומן
אחראי מחשוב ומינהל: שאול טוכטרמן
מנהל אתר העמותה: נסים וייסה
מנהלת אתר הפייסבוק: תמר ויטל
חברי ועדת הביקורת:
דוד פרידלנדר, יפה רבזין, אמירה קהת

עורכת: ד"ר נצה שלף

המערכת: פרופ' תמיר גורן, יגאל גרייבר,
ד"ר ירון ג'אן, יאיר ספרן, אלי רומן,
יעקב שורר

עיצוב הלוגו: אסתר לדין

עורכת לשון: מירב רונן

עיצוב והדפסה: מילניום איילון -
תשלובת טכנולוגיות דפוס בע"מ

חיפה - ביטאון העמותה לתולדות חיפה
העמותה לתולדות חיפה, רחוב אלנבי 60,
ת.ד. 9052, חיפה, 3109003
טל. 04-8512855, פקס. 04-8522739
כתובת אתר אינטרנט: www.haifa.org.il
דואר אלקטרוני: haifahis@gmail.com

תמונת השער

"The River Kishon, Fenn, 1883"

מתוך המאמר "מקורות הקישון"

תמונת השער האחורי:

שאיבת נפט מהספינה "מלכה" למצוף

מתוך המאמר "המיזם הראשון לייבוא נפט"

תמונות ומסמכים באדיבות מחברי המאמרים

Karmel, Unknown, 1855

מקורות הקישון במפות עתיקות ובתיאורי מטיילים בארץ-ישראל

פלט בר סתו *

נהר הקישון - הנהר של חיפה

נהר הקישון נכנס לעיר חיפה במבואותיה המזרחיים, זורם דרך ליבו של אזור התעשייה המסורתי של העיר ומגיע לים התיכון, שאליו הוא נשפך בסמוך למעגן הדיג. עוד לפני היות העיר היה הנהר מקור חיים ליישובים שהתפתחו בקרבת השפך שלו, וזאת בזכות מיקומו בלב המפרץ, בצומת יבשתי וימי אסטרטגי. ממנו נפרסו ונשלטו נתיבי מסחר יבשתיים ללב הארץ, ונתיבים ימיים לכלל אגן הים התיכון. מעידים על כך שרידיו של תל אבו הואם (כיום באזור גשר פז), עיר נמל ומרכז מסחרי חשוב עוד מהמאה ה-15 לפנה"ס, בימי השלטון המצרי בארץ.

עם הקמתה של העיר חיפה היה זה אך טבעי שהקישון ימשיך להיות חלק מהמרחב האורגני שלה. במשך שנים רבות הוא סימן את גבולה הצפוני ושלט על נתיב התנועה ממנה לעכו, בעוד שלאורכו עבר הנתיב לנצרת ולמרחבי עמק זבולון. הקישון היה מקור פרנסה לדייגי חיפה ולחקלאיה, ומימיו השקו את השדות והגנים שהתפרסו לאורך גדותיו מהקצה המזרחי של העיר. הוא פרנס את מפעילי המעבדות כשחצייתו ברגל לא התאפשרה, ואפילו הנדירים שעל הכרמל התפרנסו מטחנת קמח שהופעלה בכוח המים של אחד מיובליו, נחל ציפורי. גם במאה העשרים היה הנהר מרכיב מהותי בחיי העיר וכלכלתה, ומעידות על כך תשתיות התחבורה והתעשייה שהקימו על גדותיו הבריטים, שראו בחיפה שער למזרח התיכון כולו. את מחירן של תשתיות אלה משלם הנהר עד היום, כשהוא מלקק את פצעי התעשייה הכימית ארוכת השנים שעל גדותיו. הוא שוקם בחלקו, ונקווה שישוב לתפוס את מקומו הראוי כשמורת טבע ייחודית וריאה ירוקה בלב המטרופולין של חיפה. רוב המטיילים בחיפה במאות הקודמות סיפרו על חווית הטיול לאורך הקישון, ותיאוריהם שופעים רגשות רומנטיים והתלהבות מהאקזוטיקה של המזרח. התיאור מ-1874 של סגן קונדר (Conder), קצין במשלחת קרן המחקר לפלשתינה, והאיור שלו הנלווה לטקסט, הם דוגמה נאה לתחושות אלה: "זהו מבט חורפי של אחד המקומות הכי ציוריים בפלשתינה. נהר הקישון המתפתל ... כאן, על דיונות החול שבקרבת החוף, הדקלים, הנדירים כמו בכל רחבי פלשתינה, גדלים במקבצים. ההר הקודר ברקע מכוסה בצמחייה כהה היורדת במורד ההר כזרם מים המתגלגל על פני המצוקים בגוונים עזים של אדום ואפור. הצמחייה שוברת את זרימת המים בסבך של אלת המסטיק ושיחים אחרים עם עלווה כהה ... מישורי סחף עמוק של קרקע אדומה נמתחים אל עבר גדות הנהר, כשצמחי ביצה גסים בצבעים עזים צומחים משני צדדיו. לעיתים קרובות ניתן להבחין בקו ארוך של אנפות עומדות ליד המים או צועדות לשולי הגדה".

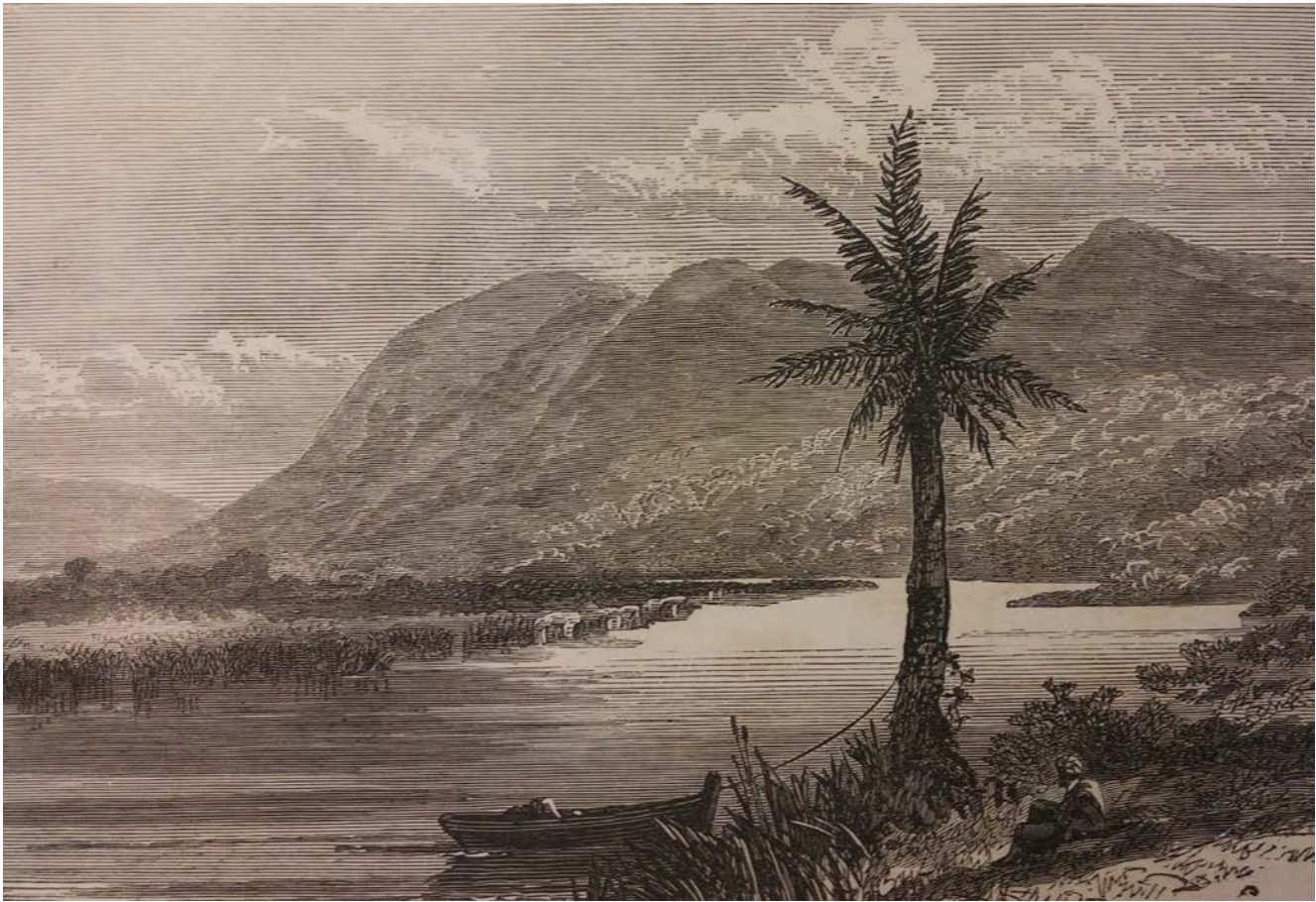
המחבר מציג את נהר הקישון כמקור חיים ליישובים שהתפתחו לצד השפך שלו

הקישון ממלא תפקיד כלכלי ותיירותי, בהיותו תשתית לתעשיות ומקור לחוויות של טיילים ואוהבי טבע, רומנטיקנים ובעלי להט דתי

עיון במפות עתיקות ובכתבי מטיילים מצביע על טעות בדיהוי מקורותיו של הקישון. אירועים מקראיים שיוכו גם הם בטעות לקישון. עדויות לכך נמצאות בפרשנות מקראית, במפות עתיקות ובטקסטים כתובים

המחבר מתאר את הטעויות הנפוצות, מביא להן עדויות ומנסה להבהיר את הבלבול בין נחל הקישון לנחל התבור

* פלט בר סתו, תושב חיפה, בוגר בהיסטוריה ובהנדסה ומוסמך במנהל עסקים. אוסף הדפסים עתיקים של חיפה ומפות עתיקות של ארץ-ישראל, חוקר ומרצה בתחום זה

Mount Carmel and the Kishon, Conder 1874

נוף הקדומים עורר בלב רבים מהמטיילים גם להט דתי שהתפרץ ליד הקישון, מוקד התרחשותם של אירועים מקראיים דרמטיים - מאבקו של אליהו בנביאי הבעל, והקרב בין ברק לסיסרא. ג'ון קארן (Carne), בתיאורו מ-1836, ממחיש את אותה התעוררות דתית שחוו מבקרים: "...במשך כמה עידנים הדהדו בערוץ הנהר קולות מלחמה, פחד ועצב, זעקותיו של סיסרא ובכי הלוחמים האדירים שנלחמו את מלחמות האל. הצבאות נלחמו במישור אשדראלון [עמק יזרעאל] בקרבת הנהר וצבעו אותו בדמם ... הרוגע המקודש של הנוף והתאורה שמסביב חדרו לתוך נשמתנו כשאורו של הירח השתקף במימי הנהר העתיק. נדמה שכל סלע, חורבה וגבעה בודדה פנו בתחינה אל הרקיע אשר פעם הביט בהם באהבה למען ישיב את שמחתם בשנית".

הטעות בזיהוי מקורותיו של הקישון

חדורי התלהבות רומנטית או שבויים ברגשות דתיים - המטיילים לא הקפידו על הדיוק הגיאוגרפי ונטו לזהות בנוף הנגלה לעיניהם את מקום התרחשותם של אירועי המקרא כפשוטו. בעשותם כך נתנו ביטוי לאחת מהסוגיות המרתקות בהיסטוריה הגיאוגרפית והכרטוגרפית של ארץ-ישראל - הזיהוי השגוי של נהר הקישון ומקורותיו בהר התבור. הדים לטעות זו יש ברבים מכתבי המטיילים בארץ במאות הקודמות, וגם בחלק מהמפות העתיקות של ארץ-ישראל. הנה כמה דוגמאות לדברי מטיילים:

- "בעת ביקורי בנצרת, במהלך הפסחא, בחמישה באפריל 1646 הגעתי מנצרת לעכו. בהמשך, הצטרף אלינו מתורגמן יהודי. הלכנו לאורך שפת הים מרחק של ארבעה מיילים טובים ואז הגענו אל נהר הקישון שמקורו על יד הר תבור, היכן שסיסרא נרצח. חצינו אותו היכן שהוא נשפך לים" (Bernardinus, 1665).
- "...הוא [נהר הקישון] נובע למרגלות הר התבור, מסלולו בתחילה הינו דרומה ואז הוא ממשיך למישור אשדראלון, כשהוא אוסף את המים היוורדים מההרים הסמוכים. בקצה הדרום-מערבי של המישור, הקישון נושק למרגלות הר הכרמל ואז פונה לכיוון צפון-מערב ... ונשפך לתוך הים התיכון בנמל עכו" (Horne, 1836).
- "...בתחתית העמק הבחנו בנהר הקישון שבימים קדומים סחף את צבא סיסרא (שופטים ה, כא). הוא מתחיל מהר תבור ולאחר

פיתולים רבים נשפך לים ליד חיפה" (Album des Heiligen Lands, 1839).
 • "כאן זורם נהר הקישון או נהר אל-מוקטעה, קרי, הנהר ה'חנוק' בגין מותם של נביאי הבעל. הנהר נובע בהר התבור, אוסף בדרכו כמה פלגים הזורמים בעיקר בחורף, ומפלס את דרכו הפתלתלה לאורך מישור אשדולאון..." (Messmer, 1860).

שורשי הטעות

הקישון אינו נובע בהר התבור. כדי להבין את שורשי הטעות נצטרך לחזור אחורה אל ימי המקרא. על פי אחת הסברות, נקראו בימי המקרא בשם "קישון" גם נחל הקישון וגם נחל תבור המוכרים לנו כיום. כדי להבחין ביניהם, כונה הנחל המזוהה כיום כנחל תבור בשם "נחל קדומים נחל קישון" (שופטים ה, כא), כלומר הנחל המזרחי או הזורם מזרחה, מלשון קדם-מזרח. לפי סברה זו, הסיפור המקראי של אירועי אליהו הנביא ונביאי הבעל התרחש באזור הקישון של היום, בעוד המלחמה בסיסרא התקיימה באזור נחל תבור, שגם הוא כונה כאמור "קישון". אנקדוטה מעניינת בהקשר זה היא העובדה כי בתרגומי התנ"ך לאנגלית, המונח "נחל קדומים" מתורגם ל"הנחל העתיק" - that ancient river, כך שהמתרגם אימץ את קדמוניות האירועים המקראיים שהתרחשו בסביבתו אך איבד בכך חלק משמעותי מהבנת מיקומו של הנחל ומהיכולת לזהותו.

עדות ראשונה לכינוי "קישון" לנחל תבור נמצאת באונומסטיקון (מדריך אתרים) של אבסביוס (Eusebius), בישוף קיסריה במאה הרביעית, שכתב: "קישון" (שופטים ד, ז), נחל אצל הר תבור שם נלחמו בסיסרא". עדויות מימי הביניים מלמדות כי גם בתקופה זו עדיין כונה נחל תבור - נחל קישון. הצליין הדומיניקני בורכרד מהר ציון (Burchardus de Monte Sion), שביקר בארץ ב-1283, כתב כי "הקישון אוסף מימיו מהגשמים על הר התבור ... וזורם במורד לכיוון ים הגליל, אליו הוא נשפך סמוך למבצר בלוואר [כוכב הירדן]...". אשתורי הפרחי, בספרו "כפתור ופרח" משנת 1322, תיאר נחל גדול בחצי הדרך בין טבריה לבית שאן - "נחל קישון קורין לו קיסון", כלומר זיהה את הנחל הקרוי בפי המקומיים "קיסון" כנחל קישון המקראי. בפועל, הנחל הגדול שבחצי הדרך בין טבריה לבית שאן הוא נחל תבור והוא, כנראה, זה שכונה בפי המקומיים "קיסון".

חיזוק נוסף לזיהוי של נחל תבור כנחל קישון המקראי מגיע מכיוון חקר מיקומו של הקרב עם סיסרא. חוקרים שונים העלו במשך השנים הצעות לזיהוי מקום הקרב, ובדרך זו לזיהוי הקישון שבקרבתו הוא נערך. יואל אליצור סוקר את המקומות המתוארים סביב הקרב בפרק ד' בספר שופטים ובפרק ה' שלו, בשירת דבורה, ומגיע למסקנה שמבחינת התוואי הטופוגרפי ומרחקי המקומות המצוינים, הקרב חייב היה להתרחש באזור התבור. מכאן מסקנתו שנחל תבור הוא נחל קישון המקראי. אליצור מסביר גם את מקור שמו של הנחל: מעל המעיינות הדרומיים של נחל תבור מצויה "ח'רבת קיסון", שהיא כפי הנראה עיר הלויים "קישון", המוזכרת ביהושע פרק כא - "וְלִבְנֵי גֵרְשֹׁן מִמִּשְׁפַּחַת הַלֵוִיִּם ... אֶת-קִישִׁיֹן...", ושהעניקה לנחל את שמו.

קרב אחר שזיהוי מקומו קושר את השם קישון עם נחל תבור, הוא קרב קרסון, קרב עקוב מדם, שהתרחש ב-1 במאי 1187 בין גדוד של כ-130 צלבנים לצבא של כ-7,000 מוסלמים. קרב זה היה הקדמה לקרב קרני חטיין, שהתרחש כחודשיים לאחר מכן וסימן את תום השלטון הצלבני בארץ. דניס פרינגל (Pringle) מנסה להתחקות אחר מיקומו של הקרב, שנערך ליד נחל קרסון (Cresson/Creisson) אותו הוא מקשר לשם קישון. בדומה לאשתורי הפרחי, גם פרינגל קושר את נחל קרסון לעין קשיון (אחד ממקורותיו של נחל תבור) אשר בקרבת תל קשיון, דרומית לתבור, וגם הוא, כאליצור, קושר את תל קשיון לחורבות העיר המקראית קישון. פרינגל סבור שהשם קישון שימש הן את הנחל הזורם מערבה לים התיכון, והמזוהה כיום כקישון, והן את הנחל הזורם מזרחה ונשפך לירדן דרומית לכנרת, והמזוהה כיום כנחל תבור.

השם הערבי של נחל הקישון הוא "אל-מוקטעה" שמובנו, כאמור, הנחל ה"חנוק" בגין מותם של נביאי הבעל. אך יש הסבר נוסף לשם, הקשור לפיתוליו ומקטעיו הרבים של הנחל. אגדה עממית מספרת כי הנביא מוחמד הכה במי הנחל כדי לפלס לו דרך, וקטע בכך את הנחל לשניים. ייתכן שמקור האגדה הוא בהיכרות עם השם המקראי הקדום הכפול, ואם כך הדבר - היא מהווה עדות נוספת לסברה זו של כפל שמות. נראה, אם כן, ששורשי הטעות הם בעובדת היות שם זהה לשני הנחלים.

לא רק בטקסטים כתובים כי אם גם במפות עתיקות נמצא עדות לאותה תופעה של שם זהה לשני הנחלים. קטע המפה שלהלן, מתוך מפת אורטליוס (Ortelius) מהמאה ה-16, מהווה את אחת העדויות האחרונות הממחישות את התופעה. ניתן להבחין בשני מקטעים של נחל הקישון - המקטע המערבי הזורם לים התיכון ומנקז את נחלי צפון השומרון, והמקטע המזרחי הזורם לכנרת מאזור התבור. שני המקטעים נקראים קישון, למרות שחדי העין יבחינו בשינוי קל בכתיב השמות, Chison ו-Chison. ייתכן שזו רק טעות כתיב, וייתכן שזהו אחד הניסיונות הראשונים להתמודד עם שאלת זיהויים של הנחלים השונים ולייצר אבחנה ביניהם.

Terra Sancta, c. 1570

התפתחות הטעות

בהיעדר נתוני אמת גיאוגרפיים בתקופות קדומות, היה זה אך טבעי כי זהות השמות והבלבול בזיהוי ובזיהוי מקורותיו של נחל הקישון ימשיכו ויתפתחו למחוזות שונים. השלב הבא היה קישור מוטעה של שני הנחלים - הקישון הזרם מערבה לים התיכון ונחל תבור הזרם מזרחה לירדן, לכדי נחל יחיד שלו מקור משותף בהר תבור. טעות זו המשיכה להופיע בספרות ובמפות עד המאה ה-19, כשבחלקן נראה מקטעו המזרחי של הנחל נשפך לירדן ובחלקן לים כנרת. בספר (A survey of the holy land) (1853), תחת הערך "קישון" כתוב: "[הקישון] נובע למרגלות הר תבור ... מתחלק לשני ענפים, האחד זרם מזרחה לכוון אגם טבריה, והשני דרך מישור אשדאלון לתוך מפרץ עכו במקום הקרוי חיפה".

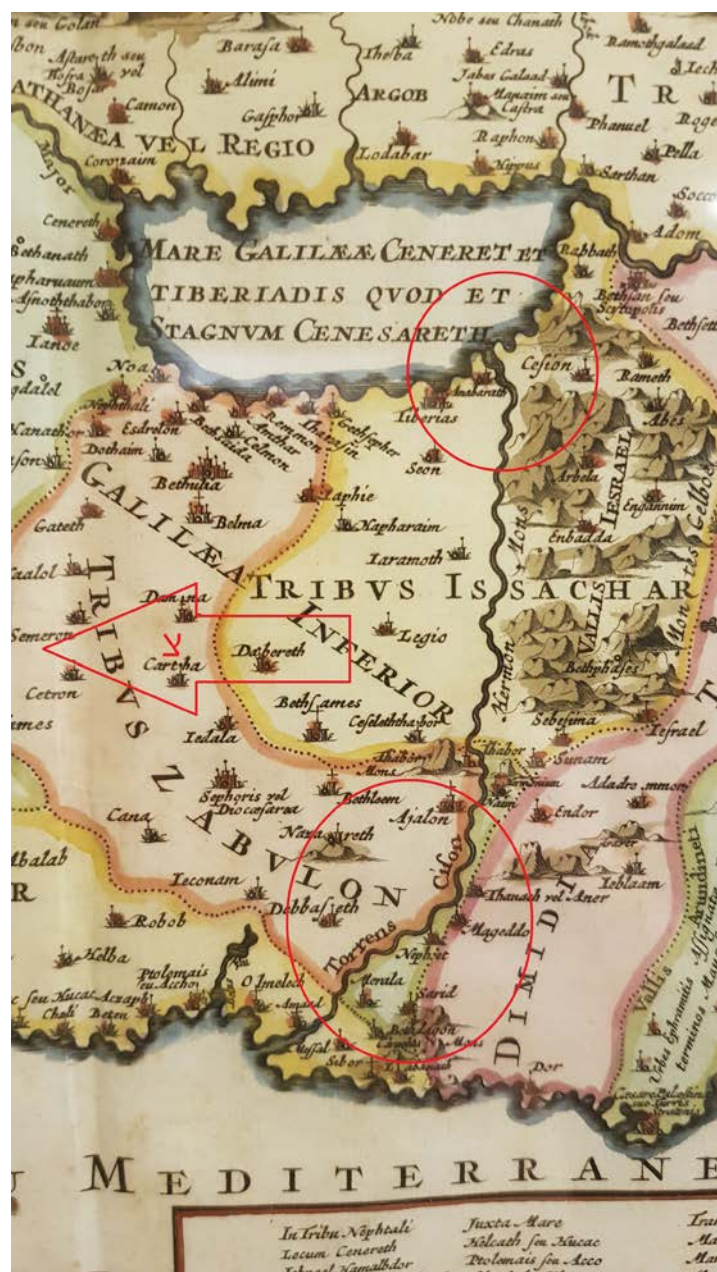
עדות לאותה טעות נמצא גם במפות עתיקות, דוגמת מפת מורטייה (Mortier) מהמאה ה-18, והקטע הלוקח ממנה ממחיש אותה: מקור בודד לרגלי הר תבור מגיע לנחל הקישון, שם הוא מתפצל מזרחה לכנרת ומערבה לים התיכון.

Het Heylige Land, c. 1700

מרינו סנודו (Sanudo), אציל ונציאני בעל אינטרסים בארץ-ישראל, הכין ב-1321 מסמך שנמסר לאפיפיור יוחנן ה-22 והמצדיק יציאה למסע צלב נוסף. המסמך, הכולל תיאור של הארץ, התבסס בעיקר על כתביו של בורכרד מהר ציון, אך הרחיב: "הקישון אוסף מימיו מהגשמים על הר התבור ... קטע אחד זורם לקראת קצהו של ים הגליל והשני זורם ונכנס לתוך הים התיכון כמייל מחיפה". סנודו נתפס לכן כאבי התיאוריה של מקור משותף, ובמפת ארץ-ישראל שצירף למסמך אותו כאמור לאפיפיור, הקישון כבר נראה כקו רציף בין הים התיכון לכנרת. את המפה הכין פטרוס וסקונטה (Vesconte), כרטוגרף בעל שם מגנואה, ובזכות המוניטין שלו וכמה חידושים כרטוגרפיים שהופיעו בה (למשל רשת קואורדינטות וק"מ אחיד), היא נחשבה למדעית ומדויקת. היא הועתקה במהלך 150 השנים הבאות, שולבה במהדורות של אטלס פטולומיאוס כמפה המודרנית הראשונה, וזכתה בשל כך לתפוצה רחבה. מקובל לייחס לתפוצה זו את הבסיס להשרשת הטעות, אך בפועל היא תוקנה כבר בהעתקה הראשונה ואינה מופיעה גם במהדורות מודפסות ראשונות של המפה. ועדיין, כפילות השמות ואי הבהירות בעניין זיהויו ומקורו של הקישון, הובילו להופעת אותה טעות גם בהמשך, כפי שהסביר נחמיה צימבליסט: "ויש שחשו בסתירות בקביעת המקום ... וביקשו ליישר את הסתירה במשיכת קו אחד ארוך, כלומר תיאררו את נחל הקישון כחוצה את הארץ מן הירדן עד ים-התיכון".

קטע המפה הבא הוא ממפת הלמה (Halma), גם היא מהמאה ה-18. הקישון נראה כאן כקו אחד רציף המחבר את הים התיכון עם הכנרת, ואפשר לראות גם את ייצוגה של עיר הלויים "קישיון", שלפי הסברו של אליצור העניקה לנחל את שמו.

Terrae Sancta, c.1709

סיכום

עם השתכללות מדע הטופוגרפיה החלו להופיע סדקים בתיאורית מקורו של הקישון. בין הראשונים לפקפק בה היה ויליאם תומסון (Thomson), שכתב ב-1882: "בימי נעורי, הכרתי כמה מפות ישנות אשר הציגו את הקישון כזורם בערוץ ישר ורחב ממפרץ עכו אל נהר הירדן. ברור כי זהו אבסורד כיוון שהירדן הממוקם מזרחית לתבור, נמצא כ-200 או 250 מטר נמוך מהים התיכון".

הקישון זורם מערבה לאורך כ-70 ק"מ דרך עמק יזרעאל ועמק זבולון, עד לים התיכון. אגן הניקוז שלו הוא בשטח של מעל 1,000 קמ"ר, והוא מנקז מקורות המתחילים מערבית לעפולה - נחל גלבוע הגולש במורדות הצפוניים של הגלבוע, ונחל עדשים היורד במורדות הדרומיים של הרי נצרת.

נחל תבור זורם מזרחה אל הירדן ומתחיל את דרכו בניקוז זרימתם של נחל דבורה ונחל ברק בן אבינועם הזורמים מערבית לתבור. בהמשך חובר אליו נחל השבעה הזורם מזרחית לתבור.

המרחק בין הקצה המערבי של מקורות נחל תבור לקצה המזרחי של מקורות הקישון הוא כמה ק"מ בודדים. מקורות נחל תבור זורמים באזור זה בתוואי בגובה של 100-140 מטר, הגבוה בעשרות מטרים מתוואי הקרקע של מקורות הקישון, הזורמים בגובה של 70-80 מטר.

לא ניתן לשלול את קיומו של תוואי מחבר קדום בין שני המקורות, וייתכן שהוא - אם אכן התקיים - חיבר נביעה באזור התבור אל מקורות הקישון ויצר רצף מהתבור ועד לים התיכון. קשר רציף כזה עונה לשאלת היעדר ההסבר לשמו של המקטע המערבי של הקישון, לעומת ההסבר הקיים ביחס למקטעו המזרחי. אם אכן היה זה בעבר נחל יחיד, לא נדרש היה כל הסבר למקור שמו של המקטע המערבי, שכן לא היה כזה: היה נחל אחד, קישון שמו, על שם העיר קישון הסמוכה למקורותיו. ייתכן שבמהלך השנים יבשה הזרימה מערבה כתוצאה משינויי קרקע, סחף, רעידת אדמה או כל גורם אחר, ונותק הקטע המקשר בין הנביעה בתבור למקורותיו המזרחיים האחרים של הקישון. אם זה אכן התרחש, נותרנו עם נחל התבור המוכר, הזורם מזרחה בלבד, ועם נחל הקישון המתחיל באזור הגלבוע וממשיך לזרם מערבה לים התיכון.

לקריאה נוספת

1. Denys Pringle, "The Spring of the Cresson in Crusading History", in *Dei gesta per Francos: Etudes sur les croisades dediees a Jean Richard*, ed. Aldershot, UK: Ashgate, 2001.

2. יואל אליצור, מקום בפרשה, הוצאת ידיעות אחרונות, תל אביב, 2014.

3. נחמיה צימבליסט, "על קישון וקישיון", ידיעות החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, אוקטובר 1946 - מרץ 1947.

התמונות והמפות במאמר זה, כולל תמונת השער - מאוספו הפרטי של המחבר.

לתולדות "השומר הצעיר" בחיפה

יעקב שורר *

בין קיבוצי "השומר הצעיר" הראשונים היו שקבעו את חיפה כתחנתם הראשונה בארץ-ישראל. היו קיבוצים שחיו ופעלו כאן במשך חודשים ואף שנים, בטרם עלו על הקרקע והקימו את יישובי הקבע שלהם. אין תמה, אפוא, שבחיפה הוקם בשנת 1929 הקן העירוני הראשון של תנועת השומר הצעיר בארץ, וב-1931 נוסדה כאן באופן רשמי התנועה הארץ-ישראלית. מאז התחנכו בקן חיפה אלפי שומרים ושומרות, שמאות מהם הצטרפו לקיבוצים קיימים של תנועת "השומר הצעיר" - הקיבוץ הארצי או הקימו קיבוצים חדשים.

לידתה של תנועת השומר הצעיר

בסוף המאה ה-19 החלו לקום תנועות נוער במדינות שונות ברחבי אירופה. הופעתן הייתה תולדה של המודרניזציה, שהתחוללה בעקבות המהפכה התעשייתית ותהליכי האורבניזציה בערי אירופה, לצד התעוררות הרעיון הלאומי. התנועות הללו היו התארגנות עצמית של נוער, המבוססת על השאיפה שהנוער ייצור לעצמו עולם ערכים משלו - שונה, טהור ונעלה מעולם המבוגרים.

בשנת 1911 התארגנו באופן ספונטני בני נוער יהודים בעיר לבוב ובערים נוספות בגליציה, שהייתה אז חלק מאוסטרו-הונגריה, והקימו קבוצות של תנועת נוער יהודית. הם שאבו השראה מתנועת הנוער "וונדרפוגל", שקמה בגרמניה ב-1896, ומתנועת הצופים, שקמה ב-1908 באנגליה. בהתאם לכך פעלו לפי הרעיונות של שיבה לטבע ופעילות עצמאית של בני הנוער, בלי שיתוף מבוגרים.

בשנת 1913 התאחדו הקבוצות הללו לארגון משותף ובחרו בשם "השומר", בהשראת ארגון "השומר" שפעל בארץ-ישראל. בחירת השם הייתה ביטוי להזדהות עם הרעיון הציוני, ושנת 1913 נחשבת למועד הרשמי של הקמת התנועה. ב-1915 התאחדה התנועה עם תנועת "צעירי ציון", ונוצרה תנועת נוער צופית וציונית שנקראה "שומרים - צעירי ציון". בהמשך, בשנת 1919, נבחר השם "השומר הצעיר". באותה עת גם עיצבו את סמל התנועה, שמרכיביו מבטאים את מסריה: מגן דוד - הסמל הציוני, במרכזו החבצלת של תנועת הצופים העולמית ומסביב זר עלי אלון ודפנה, המסמלים את רעננות הנוערים.

נדגיש שהשומר הצעיר הייתה תנועת נוער ציונית-חלוצית ראשונה בעולם. לצד מטרתה העיקרית - למצוא פתרון לבעיית הקיום היהודי בגולה, הייתה לה גם מטרה ליצור "אדם חדש". התנועה גדלה במהירות ונפוצה בארצות פולין, רוסיה, אוסטריה, גרמניה ועוד. בשנת 1924 הכריזה על עצמה "תנועה עולמית". ערב מלחמת העולם השנייה היו בה כ-70 אלף חברים ב-22 מדינות.

עליית הקבוצות השומריות הראשונות לארץ

לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה וכיבוש הארץ בידי הבריטים, החלו בוגרי השומר הצעיר לעלות ארצה. בתחילת שנות ה-20 הגיעו החלוצים, שהתארגנו בקבוצות שעסקו בעיקר בבנייה, בייבוש ביצות ובסלילת כבישים חדשים. החבורות הללו נקראו "קיבוצים",

תנועת השומר הצעיר קמה כתנועה ציונית באירופה. המחבר סוקר בקיצור את תהליך לידתה מסוף המאה ה-19, ועד לאיחוד עם "צעירי ציון" וקריאתה, ב-1919, בשם "השומר הצעיר"

התנועה הזדהתה עם הרעיון הציוני ושמה לה למטרה ליצור "אדם חדש"

בחיפה הוקם הקן העירוני הראשון בארץ. המאמר מתאר את הפעילות הנרחבת שהתקיימה בו

סמל הבוגרים, ויקיפדיה

הצילומים: אברהם אשכנזי. באדיבות נדב מן, ביתמונה - תולדות עם ישראל בתמונות, קיבוץ מרחביה

* יעקב שורר, חוקר תולדות חיפה, מרצה ומדריך טיולים, מחבר הספר "לטייל בחיפה", חבר העמותה לתולדות חיפה

ומהן נציין את הראשונות, שחיו ופעלו בחיפה ובסביבותיה. כאן יצרו מסגרת חיים חדשה, קיבלו הכשרה מקצועית ראשונית וטיפחו שאיפות להתיישבות שיתופית וחקלאית ברחבי הארץ.

קיבוץ השומר הצעיר א' הוא קיבוץ שומריה. חבריו, שעלו מפולין ומגליציה, עבדו בשנת 1921 בסלילת כביש חיפה-ג'דה (כיום רמת ישי). הם גרו במחנה אוהלים ליד יגור ובהמשך ליד נהלל. ב-1922 הקימו את קיבוץ בית אלפא למרגלות הגלבוע. אחד ממנהיגי הקיבוץ היה אבא שנלר, לימים אבא חושי - ראש עיריית חיפה.

חברי קיבוץ השומר הצעיר ב' עבדו בשנת 1922 בחיפה, בבניית בתי נווה שאנן ואחר כך בייבוש ביצות ובבנייה במושב נהלל. ב-1925 עבר הקיבוץ לעפולה וחבריו הצטרפו לבנייתה, וב-1926 הקימו את קיבוץ משמר העמק במערב העמק. עם מנהיגי הקיבוץ הבולטים נמנו יעקב חזן, מרדכי בנטוב ואמה תלמי.

חברי קיבוץ השומר הצעיר ג', שעלו מרומניה בשנת 1924, עבדו בחיפה, בעפולה ובחדרה. הם חיו בחיפה תשע שנים, וב-1933 הקימו את קיבוץ מעברות בעמק חפר. אחד ממנהיגיהם היה יצחק בן אהרון, לימים מזכיר ההסתדרות.

חברי קיבוץ הרצליה עבדו בשנים 1922-1925 כקבוצת בנייה בהרצליה ובתל אביב. בשנים 1927-1929 גרו בצריפים ובאוהלים בבת גלים (מול בית החולים רמב"ם של ימינו) ועבדו בחיפה ובעמק זבולון. ראוי לציין שוועידת היסוד של "הקיבוץ הארצי" התקיימה בצריף חדר האוכל של הקיבוץ הזה בבת גלים, ב-1927. בסוף 1929 עבר הקיבוץ להתיישבות קבע במרחביה (שנבנתה כבר ב-1911), במרכז עמק יזרעאל, והקים את קיבוץ מרחביה. מנהיגו הבולט היה מאיר יערי, לימים מנהיג מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם).

קני התנועה הראשונים בארץ-ישראל

בקיץ 1929 הוקם הקן הראשון של התנועה בבית הספר החקלאי מקוה ישראל. מייסדו היה פרץ מרחב, נער בן 16 שעלה ארצה ב-1928 והחל ללמוד כאן. לפני עלייתו הוא היה חניך התנועה בעירו, וינה. בי"א באדר תרפ"ט פגש בתל-חי את מאיר יערי, ששכנע אותו להקים קן של השומר הצעיר במקוה ישראל. במילים אחרות - הקן השומרי הראשון בארץ נולד הודות לפעילותו של נער צעיר!

הקן בחיפה נוסד באופן דומה; בתחילת יוני 1929 נפגשו על שפת ימה של העיר ארבעה בני נוער מקומיים עם יצחק חרותי, חבר קיבוץ הרצליה. הם דנו בבעיות השעה ובשאלות הנוער, ואז עלה רעיון להקים קן של השומר הצעיר בחיפה. זה היה הקן העירוני הראשון בארץ, ועד מהרה נוסדו קנים נוספים בתל אביב, בראשון לציון, בנס ציונה ובעפולה. יצחק פסח, חבר קיבוץ ג', שהיה מראשוני המדריכים בחיפה (בשנים 1929-1931), סיפר: "את ראשית עבודתנו בחיפה ניהלנו על ספסל בגן עירוני או בקיבוץ בבת גלים. רכשנו צריף. מי נתן את הכסף? דומה שהצעירים החניכים עצמם השיגו אותו ברובו - על כל פנים, לא הקיבוץ הארצי ולא שני הקיבוצים בבת גלים, וכך קם המועדון הראשון של התנועה" (ספר השומר הצעיר ג', מרחביה 1964, 344-345).

ב-31 במאי 1930 נפגשה בחיפה הוועדה המרכזת של השומר הצעיר, ויש הרואים בתאריך זה את תחילת התנועה הארץ-ישראלית.

בספטמבר 1931 הקימו בוגרי התנועה את גרעין "קיבוץ ארץ-ישראלי א'". הם קיבלו הכשרה בחיפה, בחדרה, ברמת גן ובקיבוצים בית אלפא ומרחביה. בדצמבר 1936 עלו להתיישבות בעמק בית שאן, שם הקימו את קיבוץ תל עמל, לימים ניר דוד, ראשון ליישובי

חבורות של בוגרי התנועה התארגנו, עם עלייתן ארצה, לקבוצות עבודה שנקראו קיבוצים (ראו מאמרו של דן יהב, "קיבוצים וקבוצות בנופה של חיפה (1921-1951)", בגיליון מספר 13 של הביטאון)

החברים עבדו בסלילת כבישים, בבניית בתים ובייבוש ביצות. בין הצעדים הראשונים עם העלייה ארצה הייתה הקמת קיבוצים כמו בית אלפא, משמר העמק ומרחביה, שמהם צמחו במשך השנים מנהיגים חברתיים ופוליטיים

"שומרית", חולצת השומר הצעיר, ויקיפדיה

הקנים הראשונים של התנועה הוקמו בשנת 1929 במקוה ישראל ובחיפה. אחריהם נוספו קנים בתל אביב, בראשון לציון, בנס ציונה ובעפולה

"חומה ומגדל". הקיבוץ הבא - "קיבוץ ארץ ישראלי ב'", הוא קיבוץ אילון, עלה על הקרקע בגבול הצפון בנובמבר 1938, אף הוא כיישוב חומה ומגדל. בוגרי קן חיפה היו חלק דומיננטי ממייסדי שני הקיבוצים הללו.

בשנים הבאות השתתפו מאות מבוגרי קן חיפה בהקמת קיבוצים חדשים (שובל, רבדים, יחיעם, הראל, חורשים, ניר עוז ועוד) או בהשלמת קיבוצים קיימים - ותיקים (משמר העמק, שריד, מרחביה) וגם צעירים (דביר, ניר יצחק, מגן, ברעם ועוד). יתרה מזאת - בתחומי העיר חיפה נוסדו עוד קנים חדשים של השומר הצעיר: קן קריית חיים בשנת 1935, קן נווה שאנן, וקן בת גלים בתחילת שנות החמישים. בקנים הללו התחנכו מאות חברי תנועה נוספים, ורבים מהם היו לחברי הקיבוצים הוותיקים והחדשים של השומר הצעיר ברחבי הארץ.

קן השומר הצעיר בחיפה

הפעילות בחיפה התקיימה בכמה קנים בשכונות השונות. קן חיפה פעל תחת כיפת השמיים ונדד בין מבנים בהדר הכרמל, עד שבתחילת שנות הארבעים התמקם בבניין בפינת הרחובות בלפור והלל. בית התנועה הוקם ב-1947 למרגלות ההר, מעל מפגש הרחובות הפועל ובר גיורא, והותאם לצרכי הפעילויות השונות

הפעילות בקן חיפה

בשנים הראשונות התקיימו הפעולות השבועיות תחת כיפת השמים, ואחר כך במבנים שונים בהדר הכרמל, שחלקם היה עדיין בבנייה. בתחילת שנות ה-40 היה הקן במבנה חד-קומתי בפינת רחוב בלפור עם הרחובות מסדה והלל (הכניסה הייתה מרחוב הלל). בשנת 1947 בנתה התנועה בית לתפארת למרגלות הכרמל, מעל צוק סלע שנחצב מעל מפגש הרחובות הפועל ובר גיורא. המבנה כלל שתי קומות, ומרחוק הוא נראה כמבצר ממש. בתוכו היו כמה חדרים לקבוצות השונות (גדודי הקן), חדר לציד הצופי, חדר מדריכים, ספרייה ואולם מרכזי. באולם הכניסה היה ציור קיר צבעוני (פרסקו), גדול ומרשים ביותר, מעשה ידי הצייר הידוע והמוערך יוחנן סימון שהיה חבר קיבוץ גן שמואל. לצערנו הציור עצמו לא נשמר.

באותה העת ניצבו רק מעט בניינים נוספים מסביב לקן, וכך נותר מרחב לפעילות צופית, למפקדי אש וכדומה.

משנות ה-30 ועד למחצית שנות ה-40 התקיימו פעולות אמצע השבוע בקבוצות נפרדות של בנים ובנות, ובסוף השבוע במסגרת משותפת. בדרך כלל ניהלה כל קבוצה יומן מפורט של פעילותה, ומקריאת היומנים עולה תמונה מוחשית של הפעולות. כל פעולה נפתחה במסדר, כשכולם לובשים את החולצה השומרית (חולצה כחולה עם שרוך לבן), ועטורים בסמלי התנועה ובעניבה השומרית. אחרי המסדר ישבו ופצחו בשירה רמה, ממושכת ומלכדת. מסקירת יומני הקבוצות עולה כי בדרך כלל פתח אחד מהחברים בשיר המתאים, והשאר הצטרפו אליו. על פי רוב נוצרו מסורות קבוצתיות של שירה שקיבעו את סוגי השירים, את סדרם ואת אופי השירה. בתום השירה החלה פעולה עיונית

הפעילות בקן הייתה מובנית ומתוכננת מראש. תיעוד מפורט נמצא ביומנים, והוא משקף מנהגים כמו מסדרים, דיונים עקרוניים ושירה, וכן פעילויות אמצע שבוע בקבוצות, פעילות משותפת ואירועים שנתיים

שנפתחה בהרצאת המדריך על נושא נבחר, ובעקבותיה דיון רציני ומעמיק בהשתתפות חברי הקבוצה. הנושאים המרכזיים היו הסוציאליזם בארץ ובעולם, הציונות והגשמתה, חיי הקיבוץ, ולעיתים שיחה על מצב הקבוצה, על חינוך מיני, על תפקוד המדריך, וכדומה. בימי שישי ובשבתות הוקדש המפגש המשותף של הבנות והבנים לפעילות חברתית כמו שירה בציבור, משחקי חברה וריקודי עם.

בוגרי קן חיפה של השומר הצעיר השתתפו בהקמת קיבוצים חדשים ברחבי הארץ והשלימו קיבוצים קיימים

ציור הקיר שבמבואה, יוחנן סימון 1948

הפעילות שתוארה עד כאן התקיימה בכל ימות השנה, במתכונת קבועה ושגרתית. כדי להעשיר אותה, להוסיף עניין ובעיקר כדי להעמיק את המשמעות החינוכית, נוספו לה הפעילויות הבאות:

יום סרט

שם זה ניתן ליום שבו התרימו כל חניכי תנועות הנוער את אזרחי העיר למטרות חשובות שקבעו המוסדות הלאומיים. אלה כללו תמיכה בפעולות הקק"ל (רכישת קרקע, התיישבות, ייעור), סיוע לניצולי שואה, עזרה בהקמת בתי נוער במעברות, ועוד. המתרימים הלכו בזוגות ברחובות העיר עם קופה מיוחדת (הקופסה הכחולה), ולכל תורם הוצמד בסיכה סרט נייר קטן לדש בגדו, מה שנתן ליום הזה את שמו.

טיולים

הטיולים הקצרים, שהתקיימו בשבתות או בימי חג, נועדו להכרת הסביבה הקרובה – הטבע, הנוף ואתרים תנ"כיים והיסטוריים המבטאים את רעיון "העם בארצו". הטיולים השנתיים נערכו בחופשות חנוכה ופסח, ונועדו להכרת האזורים המרוחקים: הגליל, מדבר יהודה, הר הנגב והרי אילת. לטיולים הללו החניכים הצטיידו בתרמיל גב ובו שק שינה, מזון ושתייה, וציוד חיוני. במשך כל ימי הטיול הלכו ברגל, לנו בשטח, נהנו מארוחות משותפות וזכו בחוויות מיוחדות. הטיול השנתי הקנה לחניכים את אהבת הארץ "דרך הרגליים". זה היה מעשה חינוכי מובהק – שילוב של הכרת הארץ עם מאמץ גופני מאתגר, הנאה רבה וגיבוש חברתי שאין דומה לו.

מצעד האחד במאי

עם התפתחות מפעלי התעשייה במפרץ חיפה, הלך והתעצב אופייה של חיפה כעיר הפועלים. הסתדרות העובדים ומפלגות הפועלים הפכו למוסדות דומיננטיים בעיר, והיא זכתה לכינוי "חיפה האדומה". מדי שנה צעדו באחד במאי תהלוכות רבות משתתפים ברחובות הדר הכרמל. מובן שגם חברי תנועות הנוער החלוציות, ובראשן חברי השומר הצעיר, נטלו בהן חלק פעיל. כך זה חקוק בזיכרוני:

אנחנו צועדים בסך, שורות-שורות לרוחב הרחוב הראשי. המתופף הולך בראש ואנחנו בעקבותיו; נערים ונערות לבושים מכנסיים קצרים וחולצות שומריות, לרגלינו נעליים מסומרות ובידינו דגלים אדומים המתנופפים מעל ראשינו. הלמות התוף מהדהדת בראש חוצות, מקצב התופים מכתיב את קצב הליכתנו. זהו חג הפועלים ואנחנו, שמרגישים הזדהות עמוקה עם מעמד העובדים, צועדים בגאווה גדולה ובלב חדור אמונה והתלהבות; שרים שירי לכת, צועקים סיסמאות בקולי-קולות, קוראים פה אחד: "הרימו דגל - השומר הצעיר!"

אחד במאי - מצעד התנועה ברחוב הרצל בחיפה

מחנה ל"ג בעומר

מאות חניכים של השומר הצעיר, מכל קיני חיפה רבתי, התכנסו למשך יומיים ב"מגרש המחנות" (כיום שכונת ורדיה בחיפה). היום הראשון הוקדש לעבודות מחנאות: כל קבוצה בנתה לעצמה מחנה אוהלים, ולידו הקימה מתקנים צופיים ממוטות עץ וחבלים. למחרת נערכו תחרויות ספורט שונות, וסיומו של היום הוקדש לטקס חגיגי רב-משתתפים, שבמהלכו עלתה כל שכבת גיל למעמד בוגר מקודמו. בטקס הזה זכתה הקבוצה בדגל חדש, וחבריה קיבלו בגאווה את סמל השכבה או עניבה שומרית חדשה.

מחנה העבודה בקיבוץ

גולת הכותרת של הפעילות השנתית הייתה בחופש הגדול, כשהחניכים שהו כחודש ימים באחד מהקיבוצים. במשך היום עבדו בענפי המשק השונים ובערב נהנו מפעילות חברתית או עיונית אינטנסיבית. במחנה העבודה היטיבו החניכים להכיר את עצמם, וגם התנסו ולמדו מעט על מהותו של הקיבוץ.

מסביב למדורה

אירועי ה"שומריה" בחיפה

ב-21 ביולי 1945, לאחר סיום מלחמת העולם השנייה, נערכה בחיפה ה"שומריה" הראשונה. זה היה מחנה ארצי שנמשך ארבעה ימים והשתתפו בו 1,550 חניכי השומר הצעיר מ-40 קנ"י התנועה ברחבי הארץ. הם הקימו במגרש המחנות מחנה אוהלים גדול ומגוון של מתקנים צופיים. זה היה מפגן מרשים של פעילות צופית, ספורטיבית, חברתית ותרבותית. "גדוד-גדוד ואזור כיבושו, מי בחורש ומי באפר. מיד החלה עבודה קדחתנית, סיקול השטח, הקמת אוהלים, זקיפת תרנים ... אזור המפגן פשט על שטח רחב ידיים (קוטר של קילומטר ויותר) ובו נשתבצו המחנות, בנויים לפי נוסח אחיד, אך בשינוי טעם, בהתאם לאופי הקרקע ... לאחר זמן מה בקעו קריאות 'חזק' מכל העברים והדגלים התחילו מתנופפים ברוח. ... התהלכה בחוצות חיפה, שמנתה 1,800 שומרים וחברי קיבוצים, השאירה רושם עצום על תושבי חיפה ... אלפים רבים מתושבי חיפה וההר עלו במיוחד ומילאו כל שטח שאפשר לעמוד עליו. מוסרים כי קואופראטיב 'חבר' גייס אוטובוסים רבים להסעת הקהל" (ספר השומר הצעיר ג', מרחביה 1964, 411-412).

גולת הכותרת של השומריה היה רונדו המוני של מחולות ישראלים שיצר זאב חבצלת, חבר קיבוץ בית אלפא, בעזרת הכוריאוגרפיות רבקה שטורמן וגרטרוד קראוס. "רישומי של הרונדו - ריקוד המוני שבוצע הערב בשומריה היה בפי כל בחיפה במשך כל היום" (משמר, 23.7.1945).

המגדל המרכזי בשומריה הראשונה

חזרה לקראת הרונדו, השומריה הראשונה

כעבור ארבע שנים נערכה בחוף הכרמל שבתחומי חיפה השומריה השנייה:

"במשך שלוש שעות, ביום ה-14 ביולי 1949, התרכזו במורדות הכרמל ליד חוף כיאט ארבעת אלפים שומרים ושומרות ... מחנה נוער שכמותו לא ידעה התנועה ולא ידעה הארץ כולה ... למחנה השומריה הצטרפה קבוצה גדולה של נוער ערבי, בעיקר מהכפרים בצפון. הגיעו אלינו מקרוב וגם מרחוק כדי לצעוד איתנו קדימה לקראת אחוות עמים אמיתית ... עומדים במפקד. הזיעה קולחת על הפנים. חודרת לכותונת. העיניים קורנות ... הדגל הונף ו'חזק ואמץ' מהדהד בין ההרים" (ספר השומר הצעיר ג', מרחביה 1964, 439).

בקיץ 1956 התקיימה השומריה השלישית בכרמל, בחורשות האורנים שממזרח לשכונת אחוזה, ושוב הייתה זו הפגנה מרשימה של פעילות צופית, תרבותית וחברתית. השומריות הבאות התקיימו כבר מחוץ לתחומי חיפה, במקומות שונים בארץ.

כרזה, הכניסה לשומריה הראשונה

תהליך הדעיכה של קן חיפה החל במקביל לתהליך הדעיכה הארצי של תנועות הנוער, בשנות השבעים והשמונים. הקן נסגר, הבניין הועבר לבעלות אחרת ושופץ, וציור הקיר נעלם

מאז ועד היום

בשנות ה-70, בעיקר מאז המהפך הפוליטי של 1977, חלה ירידה מתמשכת במעמדן של תנועות הנוער החלוציות. כתוצאה מהתהליך הזה דעכה גם פעילות השומר הצעיר בארץ כולה ובחיפה.

בסוף שנות ה-80, בעקבות ירידת קרנה של התנועה הקיבוצית (ושל מפלגות השמאל), החמיר המשבר בתנועת השומר הצעיר. התכנים הרעיוניים ודרכי הפעילות חדלו למשוך את בני הנוער, וכתוצאה מכך צנח מספר החניכים בתלילות ונסגרו הקנים הוותיקים. ממש באותן שנים חלו שינויים משמעותיים בהרכב האוכלוסייה של הדר הכרמל ובאופייה הכללי של השכונה הגדולה. התושבים הוותיקים הזדקנו, והמשפחות הצעירות העתיקו את מגוריהן לשכונות ההרריות (נווה שאנן, אחוזה ושכונות הכרמל), וגם לקריות של מפרץ חיפה. כתוצאה מכך התמלאו השכונות הוותיקות של הדר הכרמל בתושבים חדשים: משפחות גדולות של חרדים, משפחות ערביות והרבה מאוד עולים חדשים, יוצאי חבר העמים.

כל השינויים הללו השפיעו מאוד על פעילות תנועות הנוער, ובכללן השומר הצעיר. קן התנועה בשכונת הדר הכרמל, ששמו נודע לתהילה, סגר את שעריה והמבנה הגדול עבר לידי הציבור החרדי. הללו הגדילו את הבניין ופתחו בו בית-ספר לבנות של רשת החינוך בית יעקב. במסגרת השינויים נעלם הפרסקו המרשים והמיוחד של יוחנן סימון.

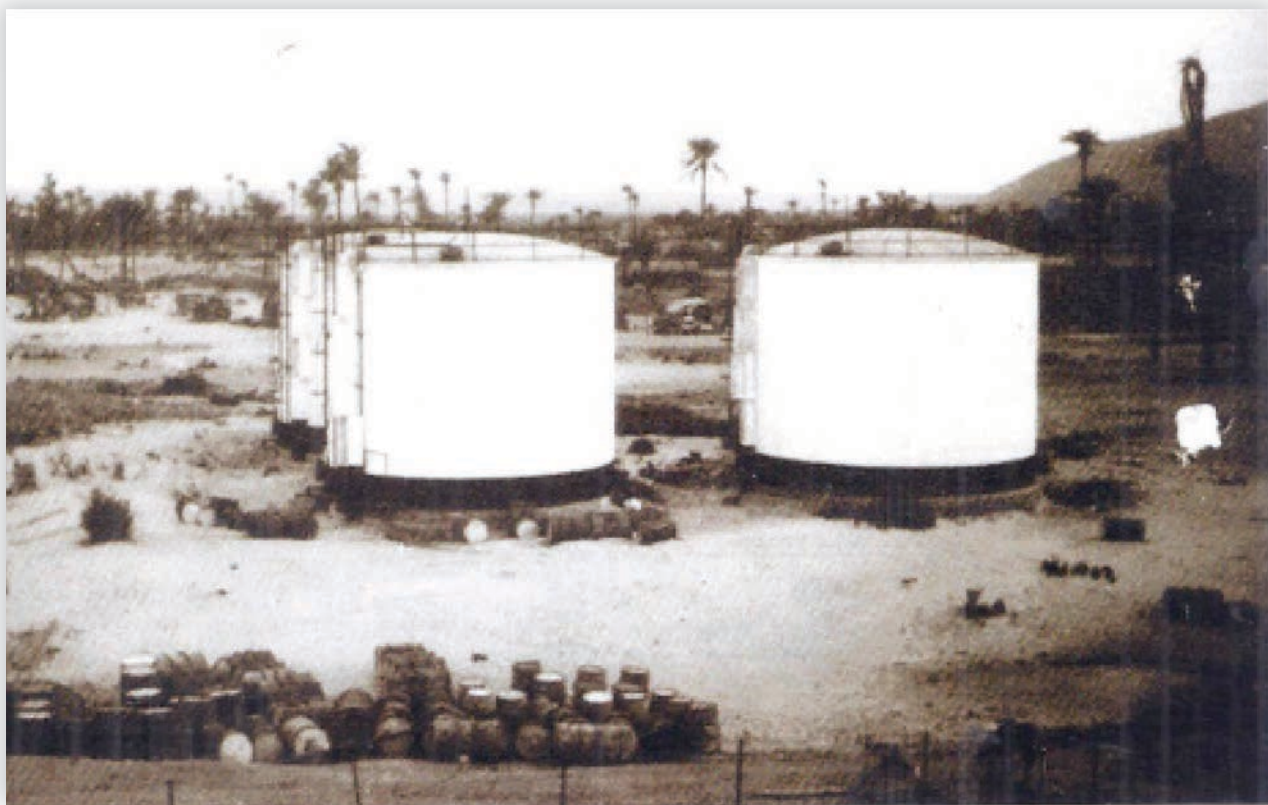
אך בעוד קן חיפה נסגר, הרי שהקנים בקרית חיים ובנווה שאנן המשיכו בפעילותם החינוכית האינטנסיבית. בתחילת המאה ה-21 החלה תנועת השומר הצעיר להתאושש מהמשבר הממושך. הודות לכך נפתחו בחיפה שלושה קנים חדשים: בשכונה הוותיקה מרכז הכרמל, בשכונת עין הים ובשכונה החדשה נאות פרס. שני האחרונים נפתחו בשיתוף עם בתי הספר הקהילתיים של השכונה. קיימת תקווה כי בכך תוחזר העטרה ליושנה.

הבעת תודה

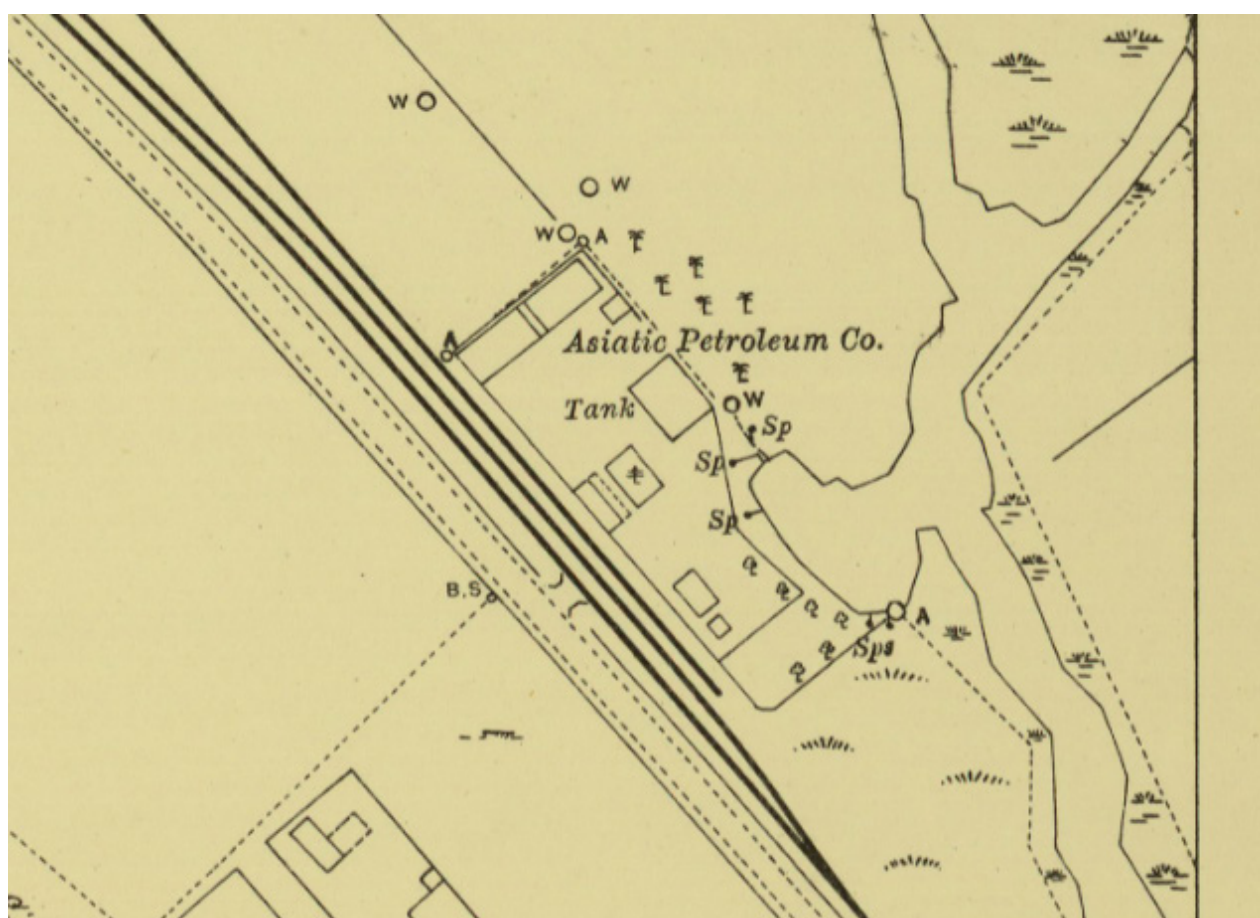
המחבר מבקש להודות לד"ר יזהר בן נחום ולשאל כוכבי על הערותיהם, לד"ר רוני כוכבי-נהב ולדרורה לביא שסייעו רבות בעריכה הלשונית, ולבוגרי קן חיפה - מרים גולדך, עדנה כ"ץ, ראובן קלינהוף ואברהם רוכלי, שתרמו ידע אישי.

לקריאה נוספת

יזהר בן נחום, **שומרים חזק! תנועת הנוער השומר הצעיר בארץ ישראל 1929-1939**, יד יערי, 2005.
ישראל - כתב עת לחקר הציונות ומדינת ישראל, חוברת מיוחדת: **השומר הצעיר**, יד יערי בשיתוף אוניברסיטת תל אביב, 2016.
 ארכיונים: יד יערי, **מרכז תיעוד וחקר של השומר הצעיר**, גבעת חביבה, קיבוץ שריד.

מכלי הנפט

מתקני חברת הדלק בחיפה, 1927

המיזם הראשון לייבוא נפט לחיפה באמצעות מצוף ימי

יגאל גרייבר *

הקדמה

ב-13 באוקטובר 1934 הגיע למפרץ חיפה המשלוח הראשון של נפט מצפון עיראק, שהועבר באמצעות צינור של חברת I.P.C. הוא הוטען על מכלית באמצעות מערכת צינורות שהונחה על קרקעית הים, ומצוף ימי שמוקם במרחק של כ-750 מטרים מהחוף (ראו על כך בביטאון "חיפה" מספר 16). **לאחרונה הסתבר כי מערכת דומה נבנתה כבר בסוף 1926 על ידי יזם יהודי פרטי, כדי לייבא דלק לשימושים אזרחיים בארץ. מאמר זה יתאר את המיזם ואת השפעתו על הכלכלה בארץ באותה התקופה.**

אספקת נפט לשימושים אזרחיים בארץ בראשית המאה העשרים

עד ראשית שנות העשרים נועד עיקר צריכת הנפט בארץ למאור ולהפעלת משאבות מים. בישול נעשה עדיין באמצעות עצים ופחמים. בהמשך, עם הופעת כלי הרכב הממונעים, הכנסת פרימוסים למטבחים ולמכבסות, ריבוי משאבות המים ומעבר המאפיות לשימוש בנפט ובסולר, התרחבו יבוא הנפט לארץ ושיווקו בה (ראו טבלה בעמ' 23). לאחר הכיבוש הבריטי ב-1918 התחילו לפעול כאן שלוש חברות עיקריות שייבאו דלק:

- א. "חברת הנפט האסיאתית" (Asiatic Petroleum Company), שהייתה חברת בת של קונצרן "של" (Shell). בשנת 1926 עבר השיווק של מוצרי החברה בארץ ישירות לסוכן של "של", שנציגה בחיפה היה שמואל פבזנר.
- ב. חברת "סאן פלאוור" (Sun Flower) שפעלה בארץ עד 1930, אז נקנתה על ידי חברת "סוקוני ואקום" (Socony Vacuum) האמריקאית.
- ג. חברת "מנטשף" (Mantacheff), שנקנתה ב-1931 על ידי חברת "אסו" (Esso) האמריקאית.

בנוסף להן פעלו בארץ עוד כמה סוכנים של חברות קטנות. הנפט המיובא הגיע במכליות מאזור הקווקז למצרים, ומשם - כשהוא ארוז בפחים - הובא לארץ באוניות משא וברכבות. הפחים היו של 15 ק"ג כל אחד, שהם 17.5 ליטר, ונארזו שניים-שניים בארגז עץ ששימש כיחידת ממכר וככלי מידה. מהנמלים ותחנות הרכבת הובלו הפחים לסוכנויות החברות בערי הארץ, תחילה על ידי גמלים ובהמשך בעגלות ומשאיות. רק בתחילת שנות השלושים נכנס לשימוש רכב המכל הראשון בארץ.

דוד אטינגר

דוד אטינגר נולד בשנת 1878 בעיר אומן שבאוקראינה, אחד משבעת ילדיהם של יונה ודינה. במשפחה דיברו גם עברית, ודוד שלט מגיל צעיר בדיבור, קריאה וכתביה בה. הוא קיבל גם השכלה כללית רחבה והיה פעיל בתנועה הציונית.

ב-1909 התחתן דוד עם רחל, בתו של חיים כהן - איש עסקים אמיד וציוני נלהב, שהפיק ושיווק נפט באזור העיר באקו ולכן כונה "הגביר מהנפט". משפחת כהן קנתה שלוש

בשנת 1926 הקים היזם היהודי דוד אטינגר מיזם ראשון לייבוא דלק לשימושים אזרחיים לנמל חיפה, באמצעות צנרת ומצוף ימי. עד אז הובל הנפט בפחים שהגיעו במכליות, והמחבר סוקר את התהליכים שקדמו להקמת המערכת החדשה

מטרת המיזם הייתה שינוי אופיו של המסחר בנפט בארץ ובאזור, אך שליטת חברות בינלאומיות בשוק הארץ-ישראלי ומחסור בעובדים מקצועיים היקשו על מימושו. דוד אטינגר חבר לעסקי הנפט של חיים כהן, אביה של אשתו, ובהמשך פעל במסגרת החברה המשפחתית "יורשי חיים כהן בע"מ" וניהל אותה

* יגאל גרייבר, חוקר ארץ-ישראל, חבר הנהלת העמותה לתולדות חיפה

חברות דלק קטנות, איחדה אותן והקימה בברלין חברה גדולה ומצליחה בשם "ניטאג" (Nitag - Naphthaindustrie und Tankanlagen AG) שהיו לה סניפים ברחבי אירופה שניהלו בניו של חיים.

לאחר נישואיהם עברו דוד ורחל לעיר יקטרינוסלב שבאוקראינה, שם ניהל דוד את אחד מסניפי החברה ועסק בהפצה ושיווק של דלק ברחבי רוסיה. בשלב מסוים הוא הקים חברת בת וקרא לה "חברת הנפט הקווקזית המאוחדת" (United Caucasian Oil Company). חיים כהן, אבי המשפחה, נפטר ב-1916 בעת נסיעת עסקים לסנט-פטרסבורג, ונקבר שם. אחרי מלחמת העולם הראשונה עברה המשפחה לברלין והמשיכה לנהל משם את עסקי החברה, ששמה שונה בסוף 1927 ל"יורשי חיים כהן בע"מ" (Haim Kahan's Successors Ltd).

ב-1924 עלו דוד ורחל אטינגר ארצה עם ארבעת ילדיהם, והתיישבו בחיפה. כוונתם הייתה לפתוח בעיר סניף של חברת האם ולייבא לארץ דלק ושמונים לשימושים אזרחיים. ראוי לציין שכבר ב-1913 יזם חיים כהן הקמה של חברה דומה לייבוא נפט לארץ, אך עם פרוץ מלחמת העולם התבטלה התוכנית.

תחילת פעילות החברה ועבודות התשתית

הבעיה העיקרית שעמה התמודד אטינגר הייתה שליטתה הכמעט-בלעדית של חברת הדלק "של" בשוק הארץ-ישראלי, בחסות הממשל הבריטי. "של" נוסדה ב-1907 ממיזוג של שתי חברות מתחרות, "רויאל דאטש" (Royal Dutch) ההולנדית ו"של" הבריטית. מטרת המיזוג הייתה ליצור חברה חזקה שתתחרה בחברת הענק האמריקאית "סטנדרד אויל" (Standard Oil), שהוקמה על ידי ג'ון רוקפלר ב-1870. במגעיו עם רשויות המנדט להשגת אישורים ורישיונות נעזר אטינגר בעורך הדין אליהו אליעזר, קרוב משפחה שהתגורר בירושלים והיה בעל קשרים בממשל הבריטי, ובדודו חיים אטינגר, שהתגורר בתל אביב ועסק ברכישת אדמות להתיישבות יהודית. בנוסף להם הוא נעזר מאד באיש העסקים החיפאי מיכאל פולק, שהקים ב-1923 את מפעל המלט "נשר", ובקרוב משפחה של אשתו רחל, עורך הדין משה זמורה מירושלים. אטינגר גם נסע כמה פעמים למצרים כדי לבדוק את האפשרות לייבא ולהפיץ נפט בארץ, וקשר שם קשרים עם הקהילה היהודית בקהיר.

כבר בתחילת 1925 השיג אטינגר אישור ממחלקת העבודה והדרכים של אגף התחבורה, להקמת מכלי דלק בחוף מפרץ חיפה ולהנחת צינור נפט על קרקעית הים. בספטמבר אותה שנה נרשמה החברה אצל רשם החברות, כשבבקשה מוצהר כי הונה הוא 100,000 לירות שטרלינג, וכי בחבר המנהלים שלה יושבים שני גיסיו של אטינגר ושני אנשי עסקים בריטים. בחודש מרץ 1926 התקבל אישור מהמזכיר הראשי של ממשלת המנדט למיזם, וביוני 1927 אישרה אותו גם עיריית חיפה. בנובמבר אותה שנה ביקש אטינגר מרשם החברות לאשר את רשימת מנהלי החברה.

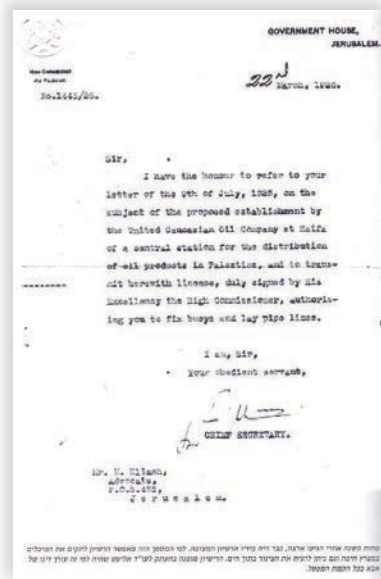
בעיה נוספת שבה נתקל אטינגר הייתה היעדרו של כוח אדם טכני מיומן. בארץ לא היו צוללנים שהתמחו בעבודות תת-ימיות, לא רתכים מומחים לצנרת הימית ולא מהנדסים בעלי ידע בתחום. הוא נאלץ להביא את כל המומחים הללו מהמבורג שבגרמניה, שם היה סניף של חברת האם שהעסיק בעלי מקצועות כאלה. לאחר שהתקבלו האישורים להבאתם לארץ, התעוררה בעיה נוספת - השפה. החברה איתרה את מוסא דנין, יהודי תושב שכונת בת גלים ששלט בגרמנית ובערבית, והוא מונה למתרגם ומתווך בין המומחים

REGISTRATION OF FOREIGN COMPANIES

The following Foreign Companies have been registered in Palestine:

(1) The United Caucasian Oil Company, Ltd.; Nationality: British; Object: Naphta products business, oils, etc. Authorised Capital: £100,000; Names of persons authorised to accept notices and act on behalf of the Company with regard to its affairs in Palestine: Mr. David Ettinger, P.O.B. 361, Haifa; Names and addresses of Directors: K. H. Newcombe Esq., Museum Station Buildings, 133, High Holborn, London, W. C. 1.; Aron Kahan Esq., of Berlin, W. Kleistr. 31; David Kahan Esq., Berlin, W. Kleistr. 31; David Filitz Esq., Museum Station Buildings, 133, High Holborn, London, W. C. 1.

The Palestine Bulletin 25.9.1925

אישור שלטונות המנדט למיזם

בשנת 1924 עלתה המשפחה ארצה. אטינגר קיבל אישורי עבודה מהשלטונות ובהמשך גם הביא לארץ מומחים מחו"ל. עבודות הבנייה והתשתית שהסתיימו בשנת 1926 כללו הקמת מכלי דלק, מערכת צינורות, מצוף ופיית התחברות לצינור גמיש

הגרמנים, שבראשם עמד המהנדס שטאוביץ, לבין הפועלים הערבים. כשכל הבעיות הללו נפתרו, החלו עבודות הבנייה והתשתית. בחוף שמן, בקרבת הדרך לעכו וליד מפעל שמן, נבנו שלושה מכלי דלק בנפח של כ-1,250 מ"ק כל אחד, ומערכת של צינורות. מקו החוף הונח צינור בקוטר 3.5 אינץ' (8.9 ס"מ) על קרקעית הים, עד למרחק של כ-350 מטרים, שם התחבר למתקן-מצוף שהתרומם לגובה של כחמישה מטרים מעל פני הים. למצוף זה הייתה פיית התחברות לצינור גמיש, שאמור היה להגיע ממכלית הדלק. הבנייה הסתיימה בסוף 1926. עיתון "הארץ" דיווח ב-26.12.1926 שמתקן כזה קיים רק בקליפורניה שארצות הברית ובמקסיקו, ושבנייתו בחיפה תשנה את אופי המסחר בנפט בארץ ובאזור.

המצוף

יבוא נפט לארץ על ידי חברת "יורשי חיים כהן"

ב-24 בינואר 1927 הגיע משלוח ראשון של כ-300 טון דלק. המכלית שהביאה אותו התחברה למצוף הימי והעבירה דרכו את מטענה לשלושת המכלים שעל החוף. היה זה המשלוח הראשון של דלק לארץ בשיטה זו. כאמור, עד אז הגיע הנפט בפחים שנפרקו מרכבות או מאוניות, ומהן הובלו בסירות לחוף - תהליך איטי, מסורבל ומסוכן. אחד מהמשלוחים הבאים הגיע בסוף יולי 1927 במכלית היוונית "סמירנה", ובו 700 טון דלק. בהמשך הגיעו מכליות נוספות, כשהעיקרית שבהן "מלכה" שבבעלות חברת "יורשי חיים כהן". היא נקראה על שם אשתו של בעל החברה שנפטרה ב-1922. לרוב הגיעו המכליות מנמל קונסטנצה שברומניה, דרך הים השחור ומצרי הבוספורוס, וחלקן בא

מהמבורג דרך מצר גיברלטר. הדלק שנפרק מהן הועבר לרחבי הארץ ברכבות ומשאיות. בפרסום ממשלתי של המאזן המסחרי של ארץ-ישראל ב-1927 הוזכרו כמה מוצרי יבוא שכמותם עלתה באותה שנה בהשוואה לשנה הקודמת, ואחד מהם היה הנפט, שפעילות החברה הגדילה את הייבוא שלו לארץ.

משלוח ראשון שהועבר באמצעות המצוף הגיע לחיפה ב־24 בינואר 1927, ולאור ההצלחה נפתח באותה שנה סניף של החברה בתל אביב. שיווק מוצרי הדלק בארץ התרחב, ומחירי הדלק המיובא החלו לרדת

4.12.1927, "הארץ"

סופו של המיזם

מתחילת שלטונו בארץ ייעד הממשל הבריטי את חיפה להיות עיר התעשייה הגדולה של האימפריה הבריטית. הוא תכנן קו של צינורות נפט מצפון עיראק למפרץ חיפה, טרמינל לדלק, בית זיקוק לנפט, נמל אסטרטגי עמוק, שדה תעופה ומתקנים אסטרטגיים נוספים. הדבר גרם לנהירה של חברות דלק לעיר, כפי שתיארה כותרת בעיתון "דבר" ב-5.11.1928: "חברות הנפט עטות על חיפה".

חברות ענק כמו "של", "ואקום", "מנטשף", "קווקאז" ואחרות רכשו קרקעות במפרץ חיפה להקמת מתקני אחסון ומכלי דלק. גם חברת הנפט הטורקית-פרסית שבבעלות בריטית העבירה את פעילותה מביירות לחיפה, וקנתה שטח של 1,000 דונמים במפרץ לשם כך. השטח שקנתה חברת "של" היה בגודל של כ-1,000 דונם, וביוני 1929 היא החלה להקים בו 12 מכלי נפט בנפח של 7 מיליון גלון, ומערכת צינורות ענפה הכוללת מצוף ימי. מיזם זה נחנך על ידי הנציב העליון השלישי, סר ג'ון צ'נסלור, ב-27 בנובמבר 1930.

מול הסתערות בינלאומית שכזאת לא היו לחברה הפרטית "יורשי חיים כהן" סיכויים רבים. כנראה שלקראת סוף 1929 החל משא ומתן חשאי בין חברת הענק האנגלו-פרסית (Anglo-Persian Oil Company) שהוקמה ב-1908 (מ-1954 היא נקראת British Petroleum) לבין אטינגר, לקניית החברה שלו. העסקה נחתמה בראשית 1930, ואטינגר המשיך לעבוד בחברה בשכר. הוא פוטר ממנה ב-30 בדצמבר אותה שנה, ועל פי ההסכם נאסר עליו להמשיך ולעסוק בשיווק והפצה של נפט ומוצריו בארץ.

ראוי לציין כי אטינגר, פרט לפעילותו המסחרית, עסק גם בפעילות ציבורית נרחבת בחיפה. הוא היה חבר במועצת המנהלים של בית הספר הריאלי, וממקימי "ארגון המעמד הבינוני" בעיר. הוא גם נבחר על ידי ועד הקהילה העברית כשופט בבית משפט השלום העברי בחיפה, שהיה מוסד קהילתי ולא ממשלתי.

ב-1932 עברה המשפחה להתגורר בתל אביב ואטינגר, עם כמה שותפים, הקים מפעל שוקולד בשם "עלית" ברמת גן, שהוא שנתן לו את שמו. הוא נמנה עם מנהלי המפעל, אך ב-1940 עזב אותו והתמסר לאהבתו ללשון העברית. ב-1943 הוציא לאור את המילון העברי בציורים "שפתנו במראות", שזכה ב-1956 בפרס חולון למדע וחכמת ישראל. בראשית שנות החמישים הוא העלה רעיון להקמת צינור דלק מחיפה לתל אביב. אטינגר נפטר ב-16 במרץ 1959 כשהוא בן 81, ונקבר בירושלים.

החברה הפרטית "יורשי חיים כהן בע"מ" לא הצליחה לעמוד בתחרות מול חברות ענק בינלאומיות שנהרו לחיפה, רכשו בה קרקעות והקימו מתקני אחסון ומכלי דלק. החברה נקנתה על-ידי חברת הנפט האנגלו-פרסית

אטינגר, הבעלים, התרכז בפעילות ציבורית בחיפה, ומאוחר יותר המשיך לפעול כיזם: הוא הקים מפעל שוקולד, ובמקביל הוציא לאור מילון עברי מצויר

צריכת הדלק בארץ ישראל 1886 – 1938				
(בטונות)				
שנה	דלק גלמי + טולר	נפט	בנזין	שנה
468	—	468	—	1886
8.175	—	8.175	—	1910
10.830	—	10.830	—	1913
10.118	—	10.000	118	1920
9.910	—	9.250	660	1921
17.866	446	15.000	2.400	1922
69.800	16.000	37.000	16.300	1930
172.100	62.000	57.000	52.600	1935
204.500	88.000	60.000	56.500	1937
171.500	66.500	59.000	46.000	1938

העלייה בצריכת הדלק

סיכום

מקובל לחשוב שמפרץ חיפה הפך מרכז לפרויקטים שונים בתחום הנפט מראשית שנות השלושים של המאה העשרים, כשחברת הנפט "של" וחברת הנפט העיראקית I.P.C בנו את תשלובת המתקנים הנרחבת, כולל המצוף הימי החדש שזרכו עובר הנפט.

והנה מסתבר, שיוזמה פרטית יהודית עשתה זאת כמעט שמונה שנים לפני כן, בקנה מידה קטן יותר. האם ייתכן שהממשל הבריטי העתיק את הרעיון היהודי כבסיס למיזם הענק שלו במפרץ חיפה?

לקריאה נוספת

1. דבורה רוזנפלד-אטינגר, **האטינגרים**, הוצאה עצמית, 2008.
2. עמנואל רסין, "פרקים לתולדות הנפט בארץ 1886-1938", **בעולם הדלק** 3, אוגוסט 1962.
3. יגאל גרייבר, "צינור הנפט עיראק חיפה - I.P.C", **חיפה - ביטאון העמותה לתולדות חיפה** 16, 2018.

המחבר מודה למר ענר אטר (אטינגר) מתל אביב, שחשף בפניו את סיפורו המרתק של סבו וסיפק את כל המסמכים והתמונות המקוריים המופיעים במאמר זה.

"הארץ", 3.6.1929

"הארץ", 11.1.1928

"דבר", 5.11.1928

ד"ר קורט בלומנטל ובית-חולים "בלומנטל"

אבישי גולץ *

בשנות העלייה החמישית (1932-1939) עלו לארץ כ-1,500 רופאים, למעלה ממחציתם מגרמניה. הם שינו לחלוטין את פני הרפואה בארץ-ישראל ואת אופייה. אחד מהתחומים שבהם הטביעו הרופאים הללו חותם מיוחד היה הפסיכיאטריה. עד לבואם הייתה רפואת הנפש אחד מתחומי הרפואה המוזנחים בארץ, והטיפול בחולי נפש התבסס בעיקר על רפואה עממית ועל "כליאת" החולים. המוסד הטיפולי היחיד היה בית החולים "עזרת נשים" בירושלים, שהוקם בשנים הראשונות של המאה העשרים. רופאים פסיכיאטריים מהעלייה החמישית הביאו לארץ את ניסיונם, והקימו מחלקות לטיפול בחולי נפש בבתי חולים ומרפאות בארץ. אחד מהרופאים הללו היה ד"ר קורט בלומנטל, שהקים את בית החולים הפסיכיאטרי הראשון בחיפה.

ד"ר דוד קורט בלומנטל (בנטל) נולד ב-25.9.1893 בברלין. ב-1912 החל ללמוד רפואה בברלין, וב-1919 סיים את לימודיו בעיר רוסטוק. ב-1921 נשא לאישה את ארנה לבית מנזר. הוא התמחה בנירולוגיה ופסיכיאטריה (התמחות משולבת, כנהוג אז) בבית החולים הניויר-פסיכיאטרי רוסטוק-גלסהיים (Rostock-Gelsheim), וסיים את התמחותו בספטמבר 1922. בראשית 1923 עבר לדסאו, שם עבד בבית-חולים פסיכיאטרי ופתח מרפאה נירו-פסיכיאטרית. במאי 1932, כשהשתלטו הנאצים על הפרלמנט המקומי, החליט לעזוב את גרמניה, וביוני 1933 עלה ארצה עם רעייתו. הם התיישבו בתל אביב, אך לאחר שד"ר יוסף מאיר, מנהל המחוז של קופת חולים הכללית, הבהיר לו ש"פסיכיאטריה היא עניין של ממשלת המנדט ובנירולוגיה יש רופא אחד או שניים, ואין צורך ביותר", החליט ד"ר בלומנטל "לנסות ולהתאקלם בחקלאות". הוא נשלח לחברת "יכין", שדרשה ממנו השקעה של 1,000 לירות אנגליות. מאחר שלא היה לו סכום כזה - זנח את הרעיון. בני הזוג עברו לחיפה, שם הצטרפו אליהם ילדיהם אווה (חווה), ירני (אפרים) וקלאוסי (בנימין). יחד עם רופא העור ד"ר פרנץ פרייס פתח ד"ר בלומנטל מרפאה ליד כיכר חמרה (היום כיכר פריז) ברחוב המזרח, מול משרד "הארץ" (כיום רחוב נחום דוברין במרכז המסחרי הישן בעיר התחתית). לשניהם לא הייתה עבודה רבה במרפאה, והם העבירו את הזמן במשחקי קלפים (Skat). במכתב ששלח לאביו בגרמניה כתב: "זו ארץ אידאלית, לא משלמים כאן כלל מס הכנסה", אלא שלא הזכיר שאין לו כלל הכנסה.

לאחר זמן קצר שכר ד"ר בלומנטל בניין דו-קומתי בן חמישה חדרים ברחוב אחד העם 4. חלק ממנו שימש למגורי המשפחה, ובחדרים הנותרים נפתח פנסיון קטן. לקוחותיו היו סטודנטים עולים מגרמניה, שלמדו בטכניון הסמוך. בבניין שכן, ברחוב אחד העם 6 (בית בירקנהיים) פתח ד"ר בלומנטל מרפאה שבה קיבל חולים בין השעות 11:00-13:00 ו-16:00-18:00. בשעות הבוקר, בין 08:00 ל-10:00, הוא קיבל חולים במרפאתו שבעיר התחתית.

באותה תקופה לא היה בחיפה מקום אשפוז לחולי נפש. החולים המעטים של ד"ר בלומנטל שנזקקו לאשפוז שוכנו בפנסיון, שהפך בהדרגה לבית-חולים פסיכיאטרי קטן ולמוסד הראשון לאשפוז חולי נפש בצפון הארץ (Kurheim-Pension haus - Blumenthal). תוך

בעת עלייתם של יהודי מרכז אירופה, בשנות השלושים, לא היה בארץ טיפול רפואי מסודר בחולי נפש. ד"ר בלומנטל, מומחה לנירולוגיה ולפסיכיאטריה, עלה ארצה ב-1933 ונתקל תחילה בקשיי התאקלמות אישיים ובעיקר מקצועיים. כדי לאפשר קבלת חולים לפי שיקול דעתו, הוא נאלץ לנדוד מבית לבית בחיפוש אחרי מקום מתאים לטיפול בחולי נפש ואשפוזם

* פרופסור אבישי גולץ כיהן כיושב ראש החברה הישראלית לתולדות הרפואה. כתב שני ספרים בתולדות הרפואה בארץ: "רפואת אף-אוזן-גרון בארץ ישראל 1911-1948" הוצאת איתי בחור, 2009 ו"בתי-חולים פרטיים בארץ ישראל", הוצאת איתי בחור, 2014. ניהל את מחלקת אף, אוזן גרון, ניתוחי ראש וצוואר בקריה הרפואית רמב"ם

זמן קצר פשטה בארץ השמועה על "רופא העצבים" בחיפה, וחולי נפש החלו להישלח לבית החולים שלו. המטופלים הראשונים הוגדרו ברובם כ"חולים נזיריים ודיכאונים", ובדרך כלל היה אשפוזם קצר. הם הופנו לד"ר בלומנטל על ידי קופת חולים הכללית או ועד הקהילה בחיפה, שלעתים "אסף" אותם מרחובות העיר ומימן את הטיפול בהם. גב' בלומנטל עבדה במוסד כאחות, פקידה, טבחית ומנקה. העובדת השכירה הראשונה הייתה האחות גב' אדית כ"ץ, אחות מוסמכת שעבדה לפני עלייתה לארץ בבית החולים היהודי בעיר קסל שבגרמניה. כך, ללא תכנון מוקדם וללא כוונה, הפך הפנסיון שנפתח בשל מצוקה כלכלית לבית-חולים קטן. "היה זה מוסד יחיד בארץ בו זכה החולה לטיפול רפואי של ממש ולא רק לשלשלאות ברזל על ידיו ועל רגליו, 'הטיפול' שהיה כמעט

אופייני לאותם ימים", סיפר ד"ר בלומנטל בראיון לעיתון "חרות" ב-22.10.1961.

בית החולים המאולתר קנה לו במהרה שם, וחולים בעלי אמצעים הגיעו אליו גם מארצות ערב השכנות. הממשלה העלימה עין מאשפוז חולים בבית פרטי, למרות שהדבר היה אסור על פי חוק. הפניות הלכו ורבו, וכעבור שנה נעשה הבית ברחוב אחד העם צר מלהכיל את המשפחה והחולים גם יחד. ד"ר בלומנטל חיפש בית גדול יותר, שיתאים לצרכים החדשים.

ב-1935 הועבר בית החולים לבית דו-קומתי שנבנה על ידי משפחת כגן בסגנון ערבי ונקרא "בית עברי" (ביתו של בנימין בן-ישראל ברשטיין, רוכש קרקעות וסוחר ספרים), ברחוב לבונטין (פינת רחוב שבתאי לוי), מול בית הספר התיכון האנגלי לבנות (כיום מוזיאון חיפה). בקומת הקרקע היו מטבח גדול וחדר לחולים ה"לא שקטים", ובקומה הראשונה אולם מרכזי גדול שסביבו חדרי אשפוז לחולים "שקטים". משפחת בלומנטל גרה תחילה בחצר, במבנה ששימש בעבר למגורי משרתים, ואחרי זמן קצר עברה ל"בית בושנק" ברחוב ההר הסמוך (כיום שדרות הציונות), מול בית החולים הממשלתי. ד"ר בלומנטל פתח בבית מרפאה, שם קיבל חולים בין השעות 11:00-13:00 ו-18:00-19:00. מרפאה נוספת הוא פתח ב"בית אלפר" שברחוב הרצל בהדר הכרמל, שם קיבל חולים בשעות 16:00-17:00.

ב"בית עברי" נקבעו לבית החולים סדרי עבודה שהיו בסיס להפעלתו בשנים הבאות, והתגבש צוות מיומן בטיפול בחולי נפש. המוסד קיבל גם חולים קשים ותוקפניים וטיפל בחולים נזיריים, ביניהם חולי שיתוק ילדים וטרשת נפוצה. לאחר שגם "בית עברי" נעשה צר מהכיל, עבר בית החולים ביולי 1936 לבניין תלת-קומתי על גבעה מבודדת בכרמל, ברחוב ישרון 15 (כיום רחוב יאיר כ"ץ 7). הבית נבנה על ידי האדריכל ולטר בעבור ליאון כהן, יהודי אמיד מרומניה, ותוכנן להיות בית דירות. כהן חזר לרומניה, וד"ר בלומנטל שכר את הבניין ועשה בו כמה שינויים כדי להכשירו כבית-חולים. פרט לו עצמו היו בצוות גם אשתו, ששימשה כמנהלת משק הבית, והאחות הראשית אדית כ"ץ. חוה, בתו של ד"ר בלומנטל, עבדה לפרקים כמזכירה בבית החולים. בימים הראשונים לפעילותו היו במוסד 14 מאושפזים, רובם "מקרים סוציאליים".

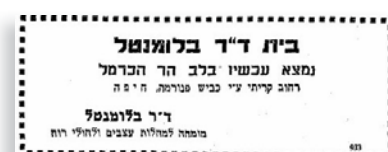
בחלק מהקומה העליונה גרה המשפחה, ושאר השטח שימש למשרדי בית החולים, לחדר-אוכל לצוות, לחדר לחולים הקלים ולחדר מגורים לאחיות (שהוסב בהמשך לחדר ריפוי בעיסוק). בקומת הביניים מוקמה מחלקה סגורה לחולים קלים יחסית, והקומה התחתונה יועדה לחולים הקשים והמתפרעים. באותה תקופה היה זה המבנה היחיד בכל האזור, והגישה אליו ממרכז הכרמל הייתה בדרך לא-סלולה. בתקופת מאורעות תרצ"ו (1936) הוצבה על גגו עמדה של ה"הגנה".

בבניין שבו גרה משפחתו יסד ד"ר בלומנטל פנסיון, שהפך בהדרגה לבית-חולים מאולתר שהעניק לחולים טיפול רפואי מקצועי - תופעה חריגה באותם ימים. החולים נאספו מהרחובות או שהופנו על ידי קופת חולים וועד הקהילה. בעלי אמצעים באו לבית החולים גם מארצות ערב השכנות

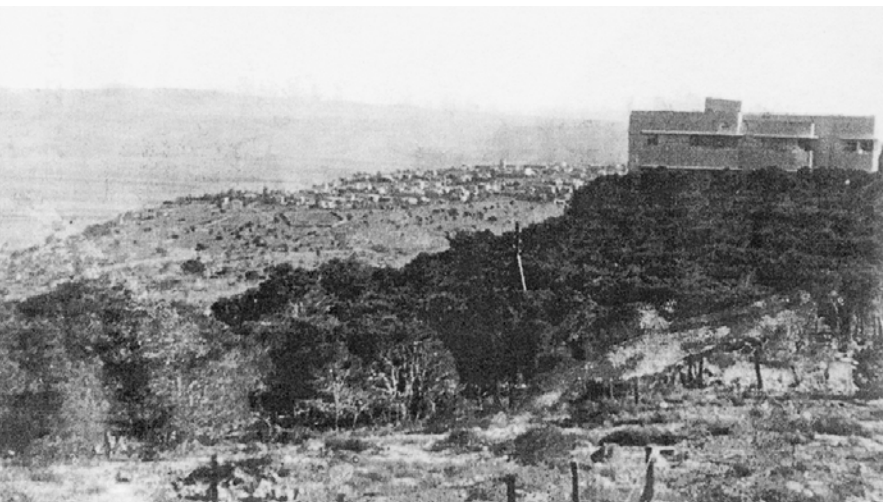

"דבר", 1.10.1933

ב-1935 הועבר בית החולים המאולתר ל"בית עברי". כאן גובש צוות מקצועי, נקבעו סדרי עבודה, הופרדו החולים לפי אופי מחלתם, וטופלו גם חולים עם מחלות נזירולוגיות אחרות

"דבר", 19.7.1936

בית-חולים בלומנטל

בית עברי, רחוב לבונטין פינת שבתאי לוי

בית החולים הלך והתבסס כמרכז לטיפול בחולי נפש בצפון, והתפרסם בארץ ומחוץ לה, במיוחד בלבנון. בשיא פעילותו אושפזו בו כחמישים חולים, והצוות מנה חמישה רופאים פרט לד"ר בלומנטל, אחיות, אחים וכוח עזר. בינואר 1943 הודיע ד"ר בלומנטל למטופליו כי הוא מקבל חולים "אך ורק על הר הכרמל" ב"בית בלומנטל". מחלקת הבריאות הממשלתית לא העניקה למוסד רישיון, אך גם לא מנעה את פעילותו. השלטונות הבריטים, שקראו לו "The Blue Mental Hospital", השתמשו בשירותיו בשעת הצורך. רק עם קום המדינה קיבל בית החולים רישיון כמוסד מוכר לחולי נפש.

ב-22 במאי 1944 פרסם העיתון "על המשמר" כתבה על "בית החולים של ד"ר בלומנטל": "נמצאים במוסד הזה בערך 40-45 חולים ביניהם הן יהודים והן ערבים. כן באים והולכים מכל ארצות המזרח, למשל: ממצרים, סוריה, קפריסין, עבר-הירדן, עירק ופרס. עובדים שם 3 רופאים ומספר אחיות ומטפלים ... רוב המקרים הם מקרים אקטואליים שיש להם עוד סיכוי לריפוי. קיימות 3 מחלקות נפרדות לגמרי: מחלקה לאי-שקטים, מחלקה לשקטים וקיימת גם מחלקה פתוחה למבריאים, כבית-הבראה ... החולים משתתפים בכל מיני שעשועים, משחקי חברה, שומעים רדיו ונהנים מהגן היפה שמסביב למוסד. חוץ מזה יש לחולים האפשרות להשתתף בכל מיני עבודות בגן, במתפרה ובמטבח כדי להחזירם למסלול חיים רגיל. הטיפול המודרני שינה לגמרי את האופי של בית-חולים למחלות-רוח, ממקום מחסה לחולי-רוח למקום ריפוי ממשי..."

ד"ר בלומנטל אהב את מקצועו וטיפל בחוליו במסירות. הוא חיפש תמיד אחר חידושים, שיפורים והמצאות בתחום הפסיכיאטריה, ובמשך כל השנים למד והתעדכן. כשנודע לו מהספרות המקצועית על תרופה או טיפול חדשים, נהג ללמוד אותם ביסודיות ולנסות את התאמתם למטופליו. יחד עם אלה הוא המשיך לעסוק בנורולוגיה, שמר על קשר עם אנשי מקצוע בארץ ובאירופה, פרסם מאמרים רפואיים בכתבי עת שונים והרצה בכינוסים רפואיים בארץ ובבירות. כשהופיעו בספרות הפסיכיאטרית מאמרים על טיפול חדשני באינסולין, התקשר ד"ר בלומנטל לד"ר רודולף מאיר, שעבד בשווייץ והתנסה בטיפול זה. ד"ר מאיר עלה ארצה בהזמנתו של ד"ר בלומנטל, והכניס את שיטת הטיפול החדשנית הזו לבית החולים שלו.

הטיפול בנזע חשמל (אלקטרו-שוק) החל להיות מקובל כאמצעי לטיפול בדיכאון בתקופת מלחמת העולם השנייה. מאחר שבזמן המלחמה לא ניתן היה לייבא את המכשיר לארץ,

בשנת 1936 העביר ד"ר בלומנטל את בית החולים לבניין תלת-קומתי מבודד על הכרמל. הוא ריכז במקום את כל פעילויותיו, והמוסד התרחב ורכש לו שם. העיתונות נתנה ביטוי לדרכו המקצועית של ד"ר בלומנטל, שבניגוד למקובל בעבר, נתן לחוליו סיכוי לריפוי ממשי

ד"ר בלומנטל הרבה לקיים קשרים מקצועיים, להתעדכן בתחומי ולהכניס שיפורים ודרכי טיפול חדשניות

החליט ד"ר בלומנטל לבנות אותו כאן, על ידי מהנדס החשמל החיפאי אפשטיין. כשהחל לטפל באמצעותו נפוץ הדבר בארץ ובארצות הסמוכות, בעיקר בלבנון. אחד המטופלים היה נשיאה הראשון של לבנון, שקיבלה את עצמאותה מצרפת ב-1943, בשארה אל-ח'ורי. הוא סבל מדיכאון, והטיפולים ניתנו לו בקונסוליה הצרפתית בחיפה או בארמונו שבבירות. ד"ר בלומנטל הנהיג טיפולים נוספים שנחשבו אז לחדשניים. הוא התעניין בניתוחי המוח שנפוצו בעולם בשנות החמישים לטיפול בחולים סכיזופרניים, והנהיג אותם לראשונה בארץ. תחילה בוצעו הניתוחים בבית החולים "אלישע", על ידי מנתח אמריקאי שבא במיוחד בהזמנת ד"ר בלומנטל, ובהמשך על ידי פרופ' אהרון יהודה בלר, שהיה מנהל המחלקה הנוירוכירורגית בבית החולים "הדסה" בירושלים.

ב-30 ביולי 1944 פרצה בבית החולים שביתת העובדים המאורגנת הראשונה בבית-חולים בחיפה (ויש האומרים בארץ כולה). הרקע לה היה דרישתם של עובדי בתי החולים הפרטיים בעיר - "בתר", "מולדה", "עזרה" ו"בלומנטל" - להעלאת שכרם. ההסתדרות תמכה בדרישתם ואבא חושי, אז יושב ראש מועצת פועלי חיפה, הוביל את המאבק ובחר להכריז על שביתה ב"בלומנטל". לטענת משפחת בלומנטל היה זה משום ששאר המוסדות הפרטיים בחיפה היו בתי יולדות או מוסדות כירורגיים, שהיה חשש לחיי מטופליהם.

את דבר השביתה פרסם העיתון "דבר" ב-31.7.1944: "הוכרזה שביתה בבית-החולים של ד"ר בלומנטל. בבית-חולים זה עובדים כ-20 איש, חלק מהם כ-10 שנים. שכר היסודי של העובדים המקצועיים (אחיות וסניטרים) הוא 9 לירות ושכרם של הבלתי מקצועיים 7.500 לירות. שכר זה נשאר ללא שינוי מאז פתיחת בית-החולים. עובדי בית-החולים לוחמים קשה לקיומם. תוספת היוקר המקובלת ניתנה להם באיחור רב. זה כחודשיים מתנהל משא ומתן, אולם ללא תוצאות. דרישת העובדים היא: תוספת לשכר היסוד בסך 2 לירות לחודש. בקשר עם השביתה התקיימה אסיפת עובדי כל בתי-החולים הפרטיים בחיפה. העובדים הביעו את הסולידריות עם השובתים ואת נכונותם להגיש כל עזרה שתידרש".

בעיתון "על המשמר" פורסמה כעבור יומיים כתבה מפורטת בנושא, בכותרת "השביתה בבי"ח בלומנטל נמשכת": "זה 6 ימים נמשכת השביתה בבית-החולים של ד"ר בלומנטל. בית-החולים לא קבל את הצעת ההסתדרות שהעבודה ההכרחית תיעשה על ידי העובדים, כנהוג במקרה כזה לגבי בית-חולים. העבודה נעשית שם 'בכוחות עצמיים' בתמיכת שאר בתי-החולים הפרטיים ... מאגודת עובדי הרפואה מוסרים לסופרנו בחיפה, כי עד כה לא באה כל הצעה רשמית לתווך מטעם מחלקת העבודה שליד הסוכנות היהודית. עד כמה אין דרגת השכר מספקת יש לראות מן העובדה שסניטר בעל משפחה, אב לילד - משכורתו בבית חולים זה אחר 10 שנות עבודה היא כ-22 לא"י לחודש, לעומת זאת מקבל כל סניטר חדש 28 לא"י לחודש ... היאבקותם של הפועלים היא להעלאת שכר היסוד בסך 2 לא"י. דרישה דומה נמסרה גם לבית-החולים של ד"ר בתר..."

ב-6.8.1944 פרסמה הנהלת בית החולים "בלומנטל" בעיתון "הצפה" את פירוט משכורות העובדים בתפקידים השונים בחודש יוני אותה שנה, וכן את תנאי ההעסקה שלהם. השביתה נמשכה כמה שבועות והסתיימה ב-25 באוגוסט, בתיווך מחלקת העבודה של הסוכנות היהודית. הוסכם על תוספת שכר של 9 לא"י לחודש לכל עובד, כשהאחיות והסניטרים בבית החולים בלומנטל יקבלו עוד לירה אחת לחודש "בעד טיפול בחולי-רוח". בעיתון "דבר" פורסמה ב-28.8.1944 הודעה קטנה: "עם חיסול השביתה בבית-החולים שלו תרם ד"ר בלומנטל 25 לירות לקרן ההצלה".

ב-1945 נענה ד"ר בלומנטל לבקשת מחלקת הבריאות המנדטורית וקיבל להשגחתו

בשנת 1944 פתחו עובדי בתי החולים הפרטיים בחיפה בשביתה בחסות ההסתדרות, בדרישה להעלאת שכר. הייתה זו השביתה המאורגנת הראשונה של עובדי רפואה, והיא נמשכה כמה שבועות עד שנמצא הסדר משביע רצון

לענין השביתה בבית חולים ד"ר בלומנטל, חיפה				
היות והמיון בעמדות הודעות מוטע על שכן עבודת עובדי בית חולים ד"ר בלומנטל, הנהלת בית חולים בלומנטל מפרסמת בזה ברבים רשימת המטופלים. כפי שסילמו ב"1.6.44.				
מועצת פועלי חיפה נתנה ערוד מוכרחת פרישה תיגר בפעם הרא' טונה ביום 23.7.44 הנהלת בית חולים ד"ר בלומנטל בודריות תוספת למש' כורה. וזאת בצורה אולטימטיבית.				
ההוצעה הראשונה בסכום מטעם מועצת פועלי חיפה נתקבלה על ידי הנהלת בית חולים ד"ר בלומנטל ב"25.7.44. כמכתב הנה הודיעה מועצת פועלי חיפה שהם ונהלת בית ח' לא תקבל את דרישה של מועצת פועלי חיפה יכריזו שביתה בעבור 20 שעות. השביתה פרצה ביום 27.7.44 בשעה 5 בבוקר.				
הנהלת בית חולים בלומנטל מפרסמת להלן את רשימת המטופלים שסילמו ב"1.6.44.				
מקצוע	שם	שכר	גרטי	חשוקים
אחות המעלה	רוק	34.425	2.440	26.985
אחות מטופלת	נשואה	23.725	2.370	26.095
מטפלת	רוק	21.330	2.130	23.460
מטפלת המחלקה	שוי	24.725	2.470	27.195
מטפלת	רוק	20.925	2.090	23.015
סניטראית	שוי	31.325	3.060	37.325
פועל	שוי	22.975	2.297	25.272
מטפלת	נשואה	34.425	2.340	25.763
פועלת	רוק	17.775	2.000	19.775
פועלת	רוק	17.775	2.000	19.775
פועלת	רוק	17.775	2.000	19.775
פועלת	רוק	17.775	2.000	19.775
הוצרה	רוק	24.900	2.490	27.390

"הצפה", 6.8.1944

לבקשת מחלקת הבריאות המנדטורית קיבל ד"ר בלומנטל על עצמו לפקח על האגף לחולי נפש שפעל בבית הסוהר בעכו

מצוקה כספית העמידה את בית החולים בסכנת סגירה, אך ב-1961 הוקם קואופרטיב לניהול, וד"ר בלומנטל עסק בעבודה המקצועית בלבד

קורט וארנה בלומנטל

ד"ר קורט בנטל (בלומנטל) נפטר בשנת 1976. בית החולים נסגר ב-1996

את האגף המיוחד לחולי נפש בבית הסוהר בעכו (The Criminal Lunatic Section of Acre), שהפך לימים לבית-חולים פסיכיאטרי. ביולי 1981 נסגר המוסד הזה, ובמקום הוקם מוזיאון אסירי המחתרות.

ב-1949 עברת ד"ר בלומנטל את שם משפחתו לבנטל. ביוני 1961 עמד בית החולים בסכנת סגירה בגלל מצוקה כספית, אך משרד הבריאות לא הגיב להודעת הסגירה ששלח אליו ד"ר בנטל, וכך גם קופת חולים הכללית, שלה הוצע לרכוש את המוסד. הפתרון שנמצא להמשך קיום בית החולים, לאחר כארבעה חודשים, היה הקמת קואופרטיב: ד"ר בנטל וארבעה מוותיקי עובדיו רכשו מניות של החברה בתמורה לפיצויי הפיטורין שלהם היו זכאים, ובנוסף נרכש חלק ניכר מהמניות על ידי משקיעה חיצונית, גב' נאה, שקיבלה על עצמה את הניהול האדמיניסטרטיבי של המוסד. ד"ר בנטל עסק רק בעבודה מקצועית, ושימש כיועץ בבית החולים עד שנת 1973. אדית כ"ץ, האחות הראשית, המשיכה בתפקיד עד 1963, אז יצאה לגמלאות.

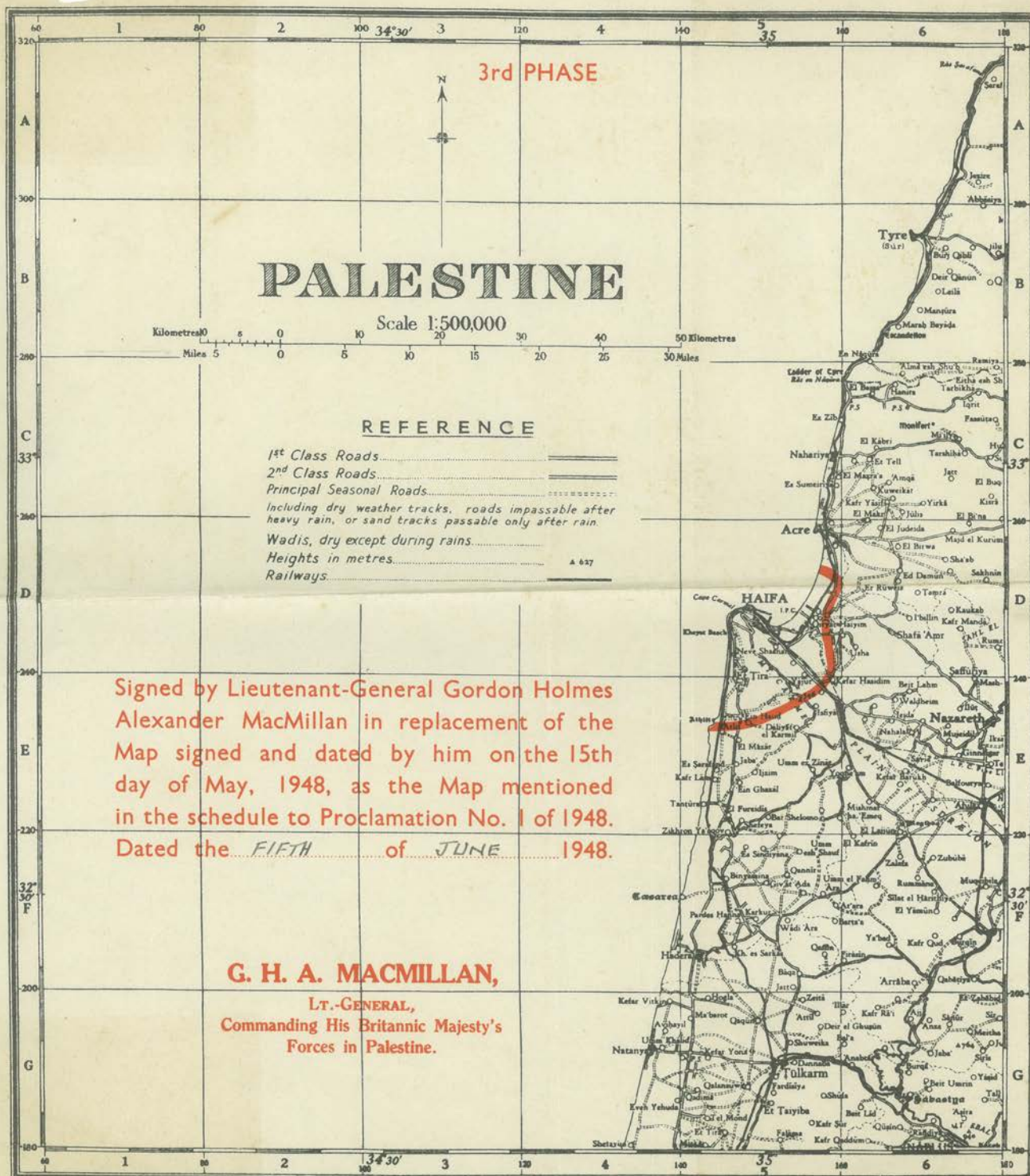
בפברואר 1968 נסגר בית החולים לחודשיים לשיפוצים, לפי דרישת קופת חולים הכללית שהפנתה אליו חולים שלה בהיותו בית החולים היחיד לחולי נפש בחיפה. ד"ר בלומנטל נפטר בינואר 1976. בנו, פרופסור אפרים בנטל, ניהל את המחלקה הנירולוגית בבית החולים רוטשילד (לימים בני ציון) ואחר כך במרכז הרפואי רמב"ם, והיה ממייסדי הפקולטה לרפואה בטכניון. בנו הצעיר, בנימין (ביני) תלם, היה מפקד חיל הים בשנים 1972-1976.

ב-1978 הפך בית החולים "בלומנטל" לבית-חולים פסיכו-גריאטרי (בית-חולים פסיכיאטרי לקשישים). הוא נסגר ב-1996 בגלל "חוסר כדאיות כלכלית", והבניין עמד בשימומו עד שנהרס ב-2008 ותחתיו נבנה בית דירות מפואר.

במהלך השנים פתח קואופרטיב העובדים של בית החולים "בלומנטל" סניפים נוספים שלו, שחלקם התמקד במגזרי אוכלוסייה מוגדרים, בהם בית ההחלמה הפסיכו-גריאטרי "רפיח" שבשדרות בן גוריון 28 במושבה הגרמנית (כיום מלון "קולוני"), בית ההחלמה "עדה" בקרית טבעון, בית ההחלמה "נאות הכרמל" ב"וילה צופיה" שברחוב פינסקי 26, ובית ההחלמה "גיל". כולם נסגרו זה מכבר.

לקריאה נוספת

1. יואב גלבר, **מולדת חדשה; עליית יהודי מרכז אירופה וקליטתם 1933-1948**. הוצאת יד בן-צבי ומכון ליאו בק, ירושלים 1990, עמ' 435-447.
2. נסים לוי ויעל לוי, **רופאיה של ארץ-ישראל 1799-1948**, הוצאת איתי בחור, מהדורה שלישית 2017, ע' 138.
3. ד"ר דוד בנטל, "על המוסד הראשון לאשפוז חולי נפש בחיפה", **חוברת יובל 50 שנה להסתדרות הרפואית בישראל**, סניף חיפה, דצמבר 1972.
4. **תולדות משפחת בלומנטל-בנטל ותולדות בית החולים בלומנטל בחיפה**, הוצאת המשפחה, ספטמבר 2003.
5. **Die Geschichte der Familie Blumenthal-Bental**. Aus dem Hebraischen von Lola Bental. Moses Mendelssohn Gesellschaft, Dessau e.V. 2008.

Misc. 11231

Reprinted by 19 Fd Svy Regt RE Apr 1948.

"מובלעת חיפה" - מפת השלב השלישי המסיים את פינוי הבריטים מהארץ (5.6.1948)

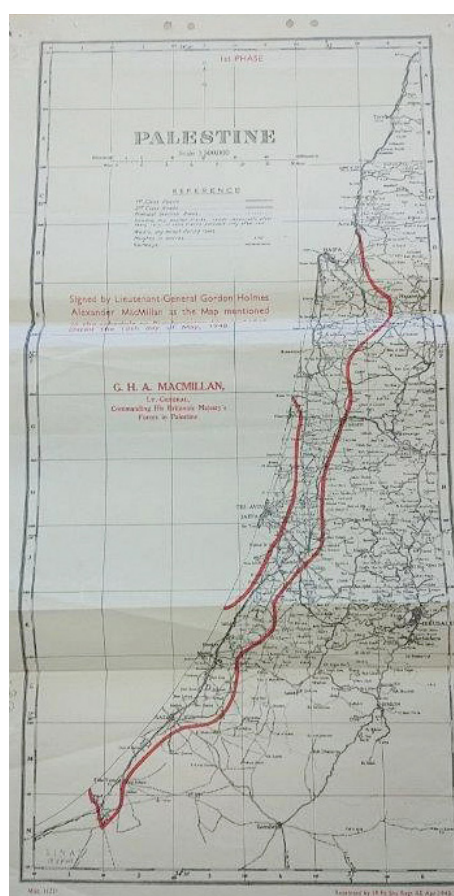
"מובלעת חיפה" - התחנה האחרונה בפלשתינה בעת סיום השלטון הבריטי

יאיר ספרן * ותמיר גורן **

מבוא

בין הערים הגדולות בארץ בלטה חיפה יותר מאחרות בחותם שהטביע המנדט הבריטי על התפתחותה. התפקיד שמילאו הבריטים בביצור מעמדה של העיר אינו מוטל בספק, והיה לה מקום מיוחד בעיניהם. לכן היה זה טבעי שהיא תשמש כתחנתם האחרונה לפני עזיבתם את הארץ. כבר באמצע דצמבר 1947 החל תהליך הפינוי שלהם, בהתאם לתוכנית שקבעה את חיפה כמובלעת המנדטורית האחרונה בארץ. ב-14 במאי 1948 התקיים בחיפה טקס סיום המנדט הבריטי, והנציב העליון - סר אלן גורדון קאנינגהם (Cunningham) - עזב את ארץ-ישראל בחצות הלילה. עם זאת, החייל הבריטי האחרון שעזב את הארץ, לוטננט-גנרל גורדון הולמס אלכסנדר מקמילן (Macmillan), התפנה מחיפה רק ב-30 ביוני 1948. המאמר מבקש להאיר את התקופה שבין תום המנדט לסיום הפינוי הבריטי, פרק זמן שבמהלכו חוותה חיפה כמה אירועים משמעותיים שהפכו לאבני דרך בתולדותיה.

המאמר מציג את מקומה של חיפה בתהליך העזיבה של הבריטים את הארץ, בין טקס סיום המנדט לפינוי הסופי. התהליך (בין 14.5.48 ל-30.6.48) מוצג על רקע חשיבותה של העיר לשלטון המנדט

מפת המובלעת הארצית, שלב ראשון (15.5.1948)

מיד עם עזיבת הנציב העליון נמסר הנמל לאחריותה של עיריית חיפה, שהקימה צוות שיסייע לראש העיר לנהל אותו

* יאיר ספרן, חוקר את תולדות חיפה בעת החדשה וחבר בעמותה לתולדות חיפה
** פרופ' תמיר גורן, המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן

עזיבת הנציב העליון וה"מובלעת" הבריטית בארץ

ב-29 בנובמבר 1947 התקבלה החלטת האו"ם מספר 181, שקבעה את סיום המנדט הבריטי ואת הקמתן של שתי מדינות עצמאיות - יהודית וערבית. ממשלת בריטניה קבעה ב-4 בדצמבר 1947 שיום סיום המנדט יהיה ה-15 במאי 1948. כן נקבע שהפינוי הסופי יסתיים עד ל-1 באוגוסט 1948, כדי לאפשר פינוי תקין ומסודר של המנהלה, הכוחות הצבאיים וכל הרכוש הצבאי והאזרחי שהבריטים התכוונו להוציא מהארץ.

ביום שישי, 14 במאי 1948, עזב הנציב העליון את ירושלים ויצא בדרכו לנמל חיפה. יומיים לפני כן, ב-12 במאי, פרסם לוטננט-גנרל מקמילן, מפקד הצבא הבריטי בארץ, צו שלפיו יתמנה הוא למפקד הגייסות הנשארים בארץ לאחר עזיבת הנציב העליון. בצו הוגדרו גבולות השטח שיהיה בשליטת הצבא, ושנועד להצטמצם ככל שיתקדם הפינוי: מדרום לעכו - עד לרמת דוד, טול-כרם ולאורך מסילת הברזל עד גבול מצרים. במערב - לאורך הים מדרום לעכו ועד לגבול מצרים, מלבד אזור החוף שבין נתניה לעיירה איסדוד. שטח זה קיבל את השם ה"מובלעת" (Enclave). הובהר כי מטרת הצו היא לסייע בפינוי הצבא וציודו, ואין לכוחות כל כוונה להתערב בחיי התושבים. על הצד המנהלי של הפינוי הופקד ג'יימס פולוק (pollock), מושל מחוז ירושלים ומבכירי האדמיניסטרציה הבריטית בארץ.

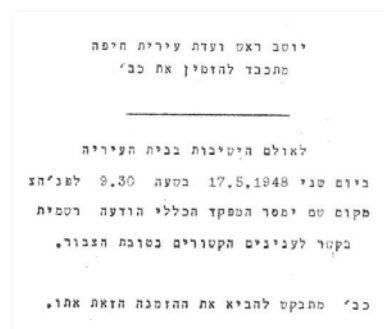
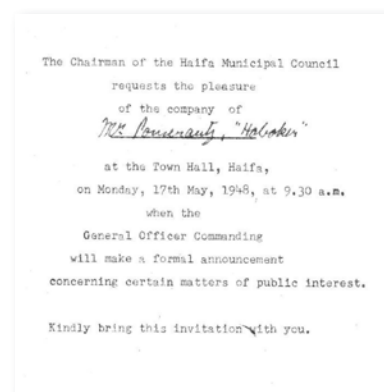
עם עזיבת הנציב התקיים טקס חגיגי ליד בית הממשלה, במקביל לטקס הכרזת המדינה. בנוסף התקיים יום קודם לכן מפגש המונים מטעם מועצת פועלי חיפה

טקס סיום המנדט בחיפה

ביום שישי, 14 במאי 1948, בשעה 8 בבוקר, עזב הנציב העליון את ארמון הנציב בירושלים בדרכו לשדה התעופה בקלנדיה (עטרות). משם הוטס לשדה התעופה בחיפה על ידי מפקד חיל האוויר הבריטי בארץ. בשדה התעופה סקר הנציב משמר כבוד של חיילים בריטים, נפרד מראש העירייה שבתאי לוי ומוויקטור ח'אט, אחד מראשי הציבור הערבי בעיר, ונסע בשיירה מאובטחת לנמל. שם ירד לסירה שהעבירה אותו אל הסיירת "אוריאלוס" (HMS Euryalus), שלוותה על ידי נושאת המטוסים "אושן" (HMS Ocean). מטחי כבוד נורו לכבודו, מטס של כבוד חלף מעל, ובחצות עזבה הסיירת את המים הטריטוריאליים של הארץ והפליגה לאנגליה.

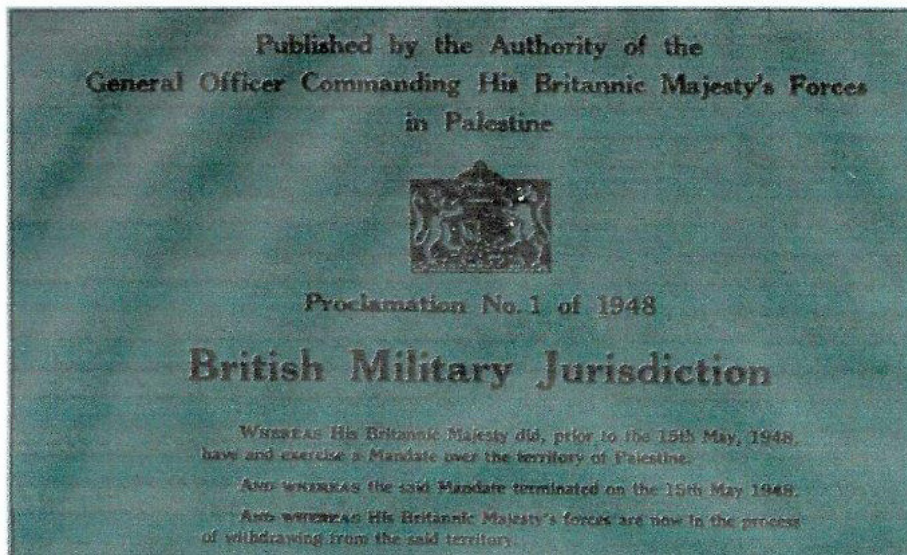
יעקב כספי, שהיה באותה תקופה סגן נשיא לשכת המסחר בחיפה וייצג בה את לשכת הספנות העברית, סיפר בזיכרונותיו על מה שאירע בנמל בימים שקדמו ל-15 במאי 1948: "...ביחד עם עמוס לנדמן, אשר היה המזכיר הכללי של חברת סולל בונה, קבלנו על עצמנו את ארגון העברת נמל חיפה לידיים עבריות", כתב. לדבריו, הוצע שהנמל יימסר לאחריות לשכת הספנות, אך השלטון הבריטי לא הסכים למסור אותו לגוף יהודי למרות שחיפה כבר הייתה אז בשליטה מלאה של "ההגנה". לבסוף נמסר הנמל לאחריותה של עיריית חיפה, וראש העירייה הקים צוות לניהולו, שכלל את כספי, עמוס לנדמן, סטיבנס, שהיה סגן מנהל הנמל הבריטי, יוסף ארדשטיין, שהיה נציג מועצת פועלי חיפה, חאג' טאהר קרמאן ושחאדה שלח, שני חברי מועצת העירייה ונציגי המיעוט הערבי שנותר בעיר. "...תפקידנו כצוות היה לסייע לו (לשבתאי לוי) בניהול הנמל", כתב כספי.

ביום עזיבת הנציב העליון, בשעה 16:00, התכנס קהל רב ליד בית הממשלה ברחוב חסן שוכרי, שם נערך טקס מקביל לטקס הכרזת המדינה בתל אביב. הונף דגל המדינה, הצהרת מועצת העם הושמעה ברמקולים, והמוני האנשים הגיבו בתשואות רמות. לורנה וינגייט (Lorena Wingate), אלמנת "הידיד", נכחה במקום וכמו רבים אחרים הזילה דמעות. שירת "התקווה" הדהדה ברחבי חיפה. ערב לפני כן נערך בקולנוע "אורה" בהדר הכרמל וברחבה שבחזיתו מפגש המונים מטעם מועצת פועלי חיפה, שבו נאמו אבא חושי,

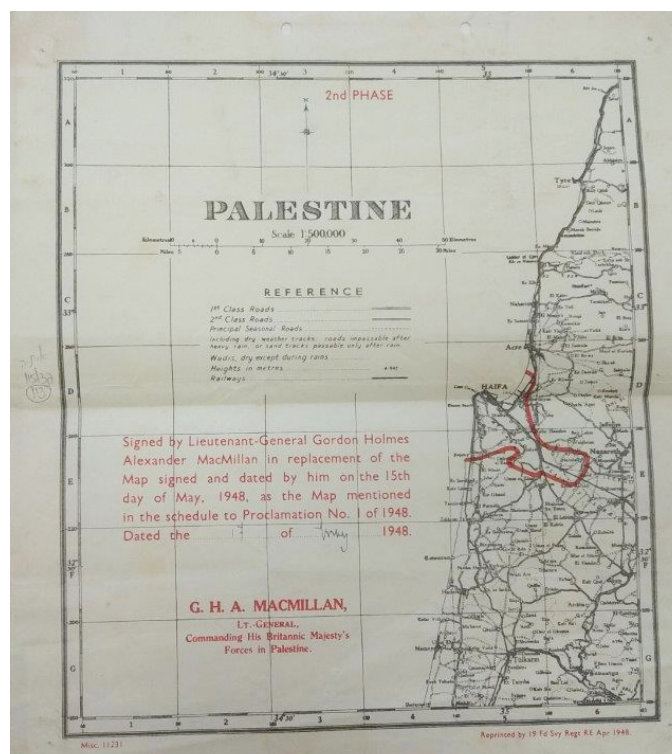

הזמנה למפגש בבניין העירייה

יו"ר מועצת פועלי חיפה, יהושע וישצינא, חבר מועצת הפועלים, והגב' וינגייט. "... אין באפשרותי להביא לכם טנקים ונשק כבד, אולם הבאתי משהו חשוב מנשק וציוד. הבאתי את לבי ולב כל המאחלים יקר ושגשוג למדינתכם..." אמרה הגב' וינגייט. הטקס הסתיים בשירת "התקווה" כשהקהל מריע ומוחא כפיים. בשידור נוסף, שהושמע ב"קול ישראל", ביקשה הגב' וינגייט למסור בשם "פלוגות הלילה" שפעלו בשיתוף עם בעלה כי המטרה הושגה.

כותרת המנשר מספר 1 של מקמילן, 15.5.48

מפת מובלעת חיפה, שלב שני (17.5.1948)

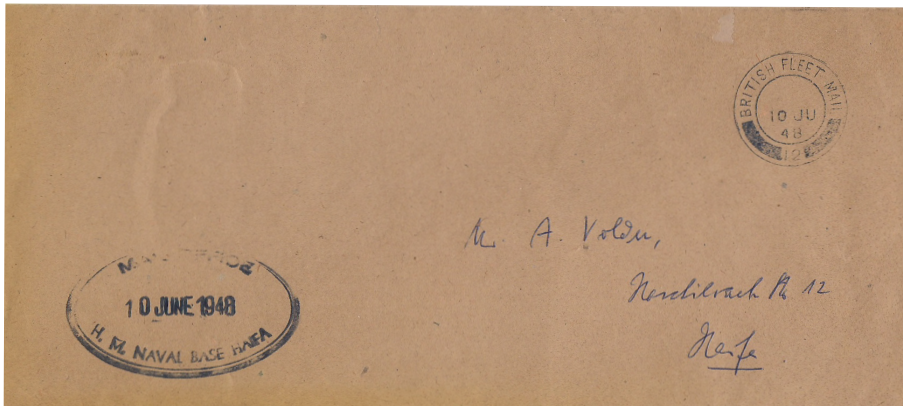
מובלעת חיפה

ככל שהתקדם הפינוי הבריטי, הלך שטח "המובלעת" הארצית והצטמצם, עד שלקראת תום התכנסותו של הצבא המתפנה היא קיבלה את השם "מובלעת חיפה". בשלב האחרון שלה, שלב 3, היא השתרעה ממחנות הצבא בכורדאני (מצפון לקריית מוצקין) ועד לעתלית, כשנמל חיפה מהווה את מרכזה, ובמזרח עד נהלל. מפקדת הצבא הבריטי שישבה בסטלה מאריס, על הכרמל, נכללה בה גם היא.

ביום שני, 17 במאי 1948, נפגשו ראשי הקהילות היהודית והערבית בבניין העירייה עם מקמילן. בנאומו הוא התמקד באינטרס הבריטי להבטיח פינוי שקט, בלי להתערב בעניינים האזרחיים. הוקראה הודעה רשמית על הטלת שלטון צבאי בשטחי "מובלעת חיפה", ובה נאמר: "... כל עוד אנחנו פה - הרינו נשארים השלטון העליון בכל העניינים הנוגעים לחיפה ולמובלעת המשמשת כבסיס לפינוי הצבא הבריטי...". ראש העירייה, שבתאי לוי, השיב: "... לאחר שמעי את נאומך, בו הצהרת כי אין לך מטרות אחרות בלתי אם להבטיח את שלום צבאותיך, להוציא לפועל את פנוי הצבא במהירות ובצורה מסודרת, ולדאוג לכך שהאזור של חיפה יוכל להמשיך את חייו הנורמליים ... אני תקוה כי במשך חודשי הפינוי המעטים יוצרו יחסי הוקרה הדדית בינינו לבין שלטונות הפנוי, וכי בבוא יום סיום הפינוי נוכל להיפרד כידידים ...". יש לציין שלהצהרת מקמילן לא היה בסיס חוקי מאחר שהבריטים כבר לא שלטו בארץ, אך הם עדיין חשו כשליטי המקום והירשו לעצמם לפעול בהתאם. הם גם השתמשו רק בשירות הדואר הבריטי בכל תקופת הפינוי, לא בשירותי הדואר של מדינת ישראל. מקמילן לא נחשב כידיד התנועה הציונית, אבל בתקופת הפינוי הצליחו היהודים והבריטים להגיע להסכמות ברוב הנושאים שנדונו ביניהם.

המובלעת הבריטית הארצית הוגדרה בצו, כדי לאפשר לצבא הבריטי פינוי מסודר של הצבא והציוד והצטמצמה בהדרגה. בשליש השלישי של התהליך היא נקראה "מובלעת חיפה", ומפקדת הצבא הבריטי בארץ שכנה בסטלה מאריס

המובלעת נועדה לאפשר פינוי שקט, אבל הבריטים ראו את עצמם כ"נשארים השלטון העליון בכל העניינים הנוגעים לחיפה". חילופי מנשרים העידו על פער עקרוני בעמדות ובציפיות בין המפקדים הבריטיים לשלטון המקומי, אך לוויתורים אלה היה ביטוי בעיקר בתקשורת

10 ביוני 1948

חותמות דואר בריטי שנשלח ממובלעת חיפה לאחר סיום המנדט והקמת המדינה

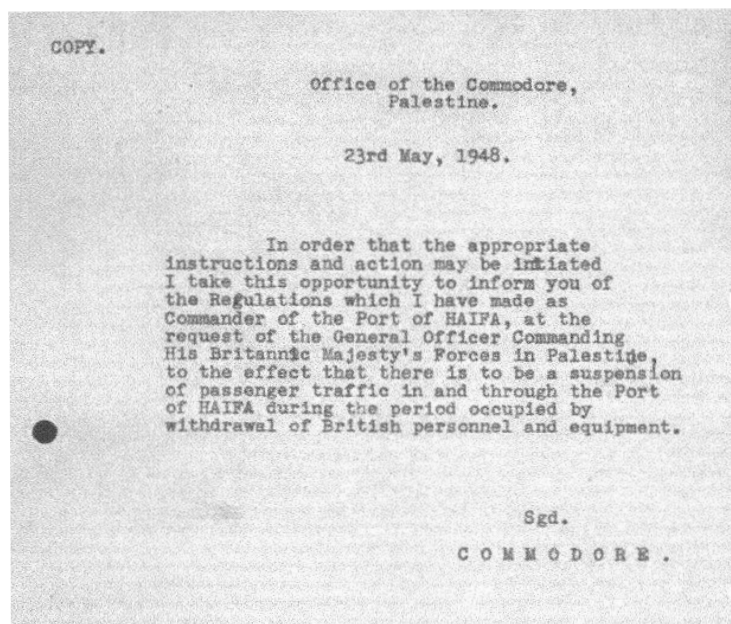
14 ביוני 1948

15 במאי 1948

הבריטים המשיכו לקבוע כללים
ל"תקופת המעבר" גם לאחר סיום
המנדט, אסרו על תנועה אזרחית
בנמל ופרסמו מנשרים

במקביל, פרסם מקמילן שבעה מנשרים נוספים, שבהם קבע את כללי תקופת המעבר. אומנם - האיסור על פריקת נשק עברי מאוניות ואיסור הגעת מעפילים לא נכללו במנשרים, אך במפגש ב-17 במאי 1948 הוכרז עליהם. ההסבר היה הגנה על הכוחות הבריטים מהתקפה אפשרית של צבאות ערב. המנשרים וההגבלות נחשבו לבלתי חוקיים ובלתי צודקים בעיני הציבור היהודי, אולם התגובות היחידות להם היו בעיתונות. עמוס לנדמן סיפר כי ב-27 ביוני 1948 הזמין אותו המפקד הצבאי של הנמל והודיע שבכוונתו לסגור אותו ליומיים לתנועת אזרחים, מטעמי ביטחון הצבא. "... ניסיתי לשכנעו ואכן הצלחתי. הגשנו לו רשימה של 70 איש שקיבלו אישור כניסה לנמל לצורכי הפעלת האזרחית...", כתב לנדמן. אוניית "צים", שהגיעה ב-30 במאי 1948 לחיפה ועל סיפונה כאלף עולים, הופנתה למעגן בעכו.

איסור תנועה אזרחית בנמל

בראיון מ-1977, השמור במוזיאון המלחמה האימפריאלי בלונדון, סיפר מקמילן שאחת מההנחיות החשובות שקיבל ממשרד ההגנה הבריטי הייתה הבטחת הכוחות המתפנים והציוד ב"מובלעת חיפה". לדבריו, ההערכות היו שכ-70,000 חיילים וכ-10,000 טון ציוד יתפנו דרך המובלעת, אך לבסוף התברר שכמות הציוד גדולה ב-25% מהמתוכנן, והבריטים נאלצו להשמיד או להטביע בים חלק ממנו.

יום גדול לחיפה

ביום רביעי, 30 ביוני 1948 (The Z Day בפי הבריטים), בשעה 8:00, נמסר נמל חיפה לאחריות השלטון העברי. כשעה מאוחר יותר הועבר מבנה המשטרה הבריטית לנציג של האו"ם, שמסר אותו לברוך גופר, ממלא מקום מפקד משטרת חיפה. אחרי שכל הבריטים התפנו הודיע מפקד הנמל, הגנרל הומן (Homan) ללנדמן: "... השלמנו את הפנוי, בדקתי ומצאתי שהכל בסדר ואנו משאירים לכם נמל במצב טוב ...". הם ערכו סיור משותף בשטח, ובסופו אמר לנדמן להומן: "אני מאשר שקיבלתי נמל אחד במצב טוב ...". באמירה

ביום 30.6.1948 נמסר נמל חיפה
לאחריות השלטון העברי בטקסים
חגיגיים. הדגל הבריטי הורד מהתורן,
ודגל המדינה ודגלי הצי העברי הונפו
אל על

זו תמה העברת הנמל לידי היהודים, ובשעה 12.00 הונף דגל המדינה על גג בניין מנהלת הנמל.

עיריית חיפה הכינה ארוחת צהרים חגיגית במלון "ציון" לפרידה מהמפקד הבריטי, אך הוא הודיע שיעדר ממנה כמחאה על גניבת שלושה טנקי "קרומוול" בריטים מחנייתם שליד שדה התעופה בערב הקודם, לטענתו בידי ה"הגנה" (אחד מהם נמצא כעבור זמן מה). ראש העירייה עלה לאונייה "פיבי" (HMS Phoebe) שבה שהה מקמילן כדי לשכנעו להשתתף בסעודה, אך העלה חרס בידו.

מקמילן שהה בכל הימים האחרונים שלפני הפינוי על ה"פיבי", מחשש לביטחונו, וירד בצהרי היום למזח לטקס קצר בנוכחות הקונסול הבריטי בחיפה סירל מריוט (Mariot), שבו הוריד החייל ג'ון נוקס (Knax) את הדגל הבריטי לקול תרועת חצוצרה בודדת. עיתונאים רבים מחו"ל נכחו באירוע, אך עיתונאים יהודים לא הורשו להשתתף בו. הכוחות עלו על אוניות הפינוי, ביניהן ה"אושן ויגור" (HMT Ocean Vigor) שזמן קצר קודם לכן הסיעה מעפילים לגירוש בקפריסין. מקמילן סירב לתת הצהרה בסיום הטקס, וכל שאמר היה: "באמת מצטער לעזוב ארץ יפה זו...". מבוכה קלה נגרמה כאשר בחצות נמצא חייל בריטי שערק מיחידתו והסתתר בנמל. הוא הועלה לאוניה.

אחר הצהרים, כשש שעות לאחר עזיבת מקמילן, נערך בנמל טקס חגיגי בהשתתפות קהל רב, כולל אורחים מכל הארץ. רבים מיהודי חיפה הצטופפו על הגגות וצפו בטקסים בהתרגשות. דגלי הלאום והצי העברי הונפו על בניין מנהלת הנמל, וכל הספינות שעגנו בו צפרו בקול. חיילי חיל הים במדים לבנים ניצבו במסדר כבוד. בפתח הנמל הופיעו אוניות חיל הים הישראלי הצעיר, שהיו עד אז אוניות מעפילים. משה לובלינר, מפקד העיר מטעם ה"הגנה", נאם בקצרה, ואחריו עלה לבימה ראש הממשלה, דוד בן גוריון, שנשא דברים נרגשים: **"... יום גדול הוא לחיפה, מחוץ לירושלים אין כחשיבות חיפה בארץ כולה מבחינה כלכלית ופוליטית. בעוד ירושלים תהיה ותישאר הבירה הנצחית של ישראל, הרי חיפה היא המפתח למדינה והנמל - השער לארצנו. ..."**, ועוד אמר ראש הממשלה: **"... לא נשכח את האנגלים - ווג'ווד, בלפור ווינגייט, אבל נזכור גם את הספר הלבן ומלחמת הבריטים בנו בשנים האחרונות ... פנינו לשלום עם כל שכנינו, אך אם לא יבוא השלום נהיה מוכנים לכל ..."**. תזמורת מכבי האש של חיפה חתמה את הטקס בנגינת "התקווה".

אפילוג

אף שחלפו 72 שנה מאז יציאת הבריטים מחיפה, דומה כי נוכחותם בה עדיין מורגשת. החותם שהשאירו על אופייה ודמותה של העיר לא פג, והוא סממן בולט שלה ושל הווייתה. חיפה, שהיה לה תפקיד מרכזי במהלכי הפינוי הבריטי, הייתה ונותרה סמל מובהק למורשת השלטון הבריטי בארץ-ישראל.

לעיון נוסף

מוטי גולני, **הנציב האחרון: סר אלן גורדון קאנינגהם 1945-1948**, אוניברסיטת תל אביב, המכון לחקר הציונות על שם חיים ויצמן ועם עובד, תשע"א 2011.

בימים שקדמו לעזיבתו חשש מקמילן לביטחונו וצמצם את נוכחותו לטקס קצר להורדת הדגל הבריטי, שבו נאסרה השתתפותם של עיתונאים יהודים

רק שעות לאחר עזיבתו הסופית של מקמילן נערך בחיפה טקס חגיגי ברוב עם

דוד בן גוריון הדגיש את חשיבותה של חיפה מבחינה כלכלית ופוליטית, וקרא לה "מפתח למדינה ושער לארצנו"

ספרים חדשים

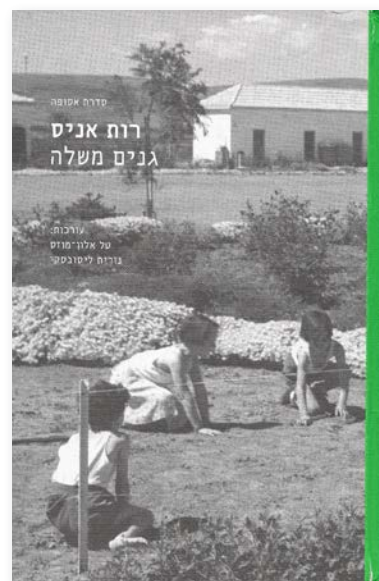
הפעם במדור שני ספרים שאינם מוקדשים לחיפה אך כוללים מידע רב ערך על העיר.

גנים משלה רות אניס

הוצאת הספרים של המרכז לחקר המורשת הבנויה,
הטכניון מכון טכנולוגי לישראל, 2019
176 עמודים בעברית + 204 עמודים באנגלית

הספר הוא אסופת מאמרים שכתבה רות אניס במשך השנים. בחלקו העברי מובאים מאמרים שבהם מידע על גן בנימין ועל אדריכלי נוף שפעלו בחיפה ובפארק הכרמל. בחלקו שבאנגלית מצויים המאמר "ציוני דרך בהתפתחות הנוף העירוני בחיפה" וכן מאמר העוסק במיוחד באתר מחצבת נשר. כמו כן מוצגים בספר שרטוטים, מפות וצילומים, וכן ביוגרפיה של פרופ' (אמריטה) רות אניס.

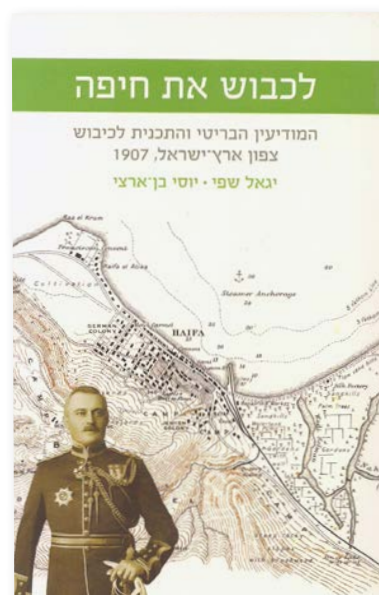
פרופסור (אמריטה) רות אניס היא אדריכלית נוף, גימלאית של הפקולטה לארכיטקטורה בטכניון

לכבוש את חיפה יגאל שפי • יוסי בן ארצי

הוצאת יד בן צבי 2018
330 עמ'

פרופ' יגאל שפי, מומחה בהיסטוריה ביטחונית-צבאית של המזרח התיכון וארץ-ישראל במאות התשע עשרה והעשרים, ופרופ' יוסי בן ארצי, מומחה בגיאוגרפיה היסטורית של ארץ-ישראל באותן תקופות, ניתחו והדירו את הסקר שערך בשנת 1907 סגן אלוף פרנסיס ריצ'ארד מונסיל, קצין בריטי, סקר שנערך ביוזמת המודיעין הבריטי לקראת כיבוש אפשרי של צפון ארץ-ישראל. מונסיל אסף מודיעין שטח ומידע צבאי על הנוף הפיזי, מצב הדרכים, נגישות ומעבר מרצועת החוף לפנים הארץ, היישובים, האוכלוסייה, סדרי הכוח של הצבא הטורקי, ועוד. המחברים הוסיפו לדו"ח מונסיל וכן לעדכן הדו"ח משנת 1911 הערות והארות, וכתבו פרקי מחקר על ההיערכות האימפריאלית הבריטית ועל אישיותו ופועלו של מונסיל. הדו"ח והמחקר מלווים במפות, שרטוטים, טבלאות וצילומים רבים.

היומון החיפאי "צהרים" הופיע מ-1946 עד 1947

38

ד"ר חיים וייצמן ב"שמו"

אני מאמין, שכרוב נצא מן המצר

היבנה והקרה הניפוח את הנשיא. והורשע כי הכל מצפיו לשמוע מפיו מלה מעוררת וגואלת. והבטח לנשיא כי לא תיערף לו "מסיבה", ואמנם קיימת ההבטחה. כאשר נראה ד"ר וייצמן באולם האוכל. נתקבל בשמחה ובחריצות ובמחאה כמים מר ערבה. גם הנשיא היה נרגש מאד. מר פרידלנדר בירך את הנשיא בשם ההנהלה, הפקידים והעובדים. הוא אמר בין השאר: "יום זה הוא שביעיתו להיפגש במחיצת מנהיגנו. מעולם לא ראה ציבור עובדי 'שמן' מקום עבודתו זה — במקור פרנסה בריאה. תמיד ראה בו מפעל חלוצי. שפיל את הדרך לחירות העברית והוציא לה מניסיון רבתי. העולם העליז. הנואם הביע את צערו על שלא נמצא עמכם כעת מר נחום וילבוביץ, מייסדי 'שמן'. כיון שהוא נעדר מן העיר. בתשובתו אמר הנשיא: "וזכר אני את המקום הזה בו גאו נמצאים עתה. זה היה בית התרבות העברי הראשון בארץ ישראל. לפני 40 שנה ביקרתי בו. וזכר אני את מסעיו. נחום ארמן ז"ל, שמואל מבוגר ז"ל ואליהו ברלין נחום וילבוביץ 'בדלו לחיים. אהם זכיתם לא רק לשם טוב אלא גם לשמן טוב. שמה אני לחי' מצא בחברתכם. התרשמותי מאד מה' שתחתיה הגדולה של המפעל. ואני מאמין לכם כי תחיו מוקפים תעשיה גדולה ועד

ביקורו של ד"ר חיים וייצמן במ"ע. שט"ף הקר להשגת המונות של אחיה. היקרה והאמנות. כאשר לא נזה לה מנהיגו זה זמן רב. אין איש יודע כיצד זמנו — אך נפלה ההבדלה בין הפועלים כי למחרת יבוא המנהיג לסירי בבית התרבות.

מבעוד יום נראו בעיניו 'שמן' ו'בלובני' סימני התרגשות וצפייה לקראת המאורע הגדול. בשער הכניסה תה' נוסף חרגל חלואמי, ובחדר האוכל הגדול המרווח הוכן הכל לבוא הנשיא. הכל היו דרכים לקראת תהיית הגדולה. וזכו הפועלים את אכזבתם בביקורו הקר. דם של הנשיא או הכביש לבוא. ומתוך נסיבות שלא נראו מראש נאלץ היה לבטל את הכניסה.

בשעה הקבועה הגיע הנשיא בלית אשתו. ד"ר ברנמן. מנחל מכון ויו זמני בירתה העיר. קודם את מנחם מר אוראל פרידלנדר. מנחל חברת 'שמן'. ומיד נכנסו האורחים למסדרות התרשימים של חתונה. מני ד"ר וייצמן נראו עייפים מאד. ואף ראייתו איננה כדורית כשיתחיל. ובכל אשר צעד הייתה זרועו שלובה בזרוע מר פרידלנדר. מנחל החברה סיפר לנשיא על התפתחות בית התרבות. על עבודת המחקר והחינוך העכשית במעבדה. והי' גיש את האחריות והגדולה לשיטתן של תורה השונות של בית התרבות. שט"ף לבין מנח ויה הנשיא הקשיב בענין רב ל"ב ברום שמוסרו לו. ניכר בו כי התפתחות הכלכלית של ארצנו קרובה מאד אל זלי. הוא ביקש לשמוע פרטים מלאים על החרם הערבי והשפעתו על המשק העברי. אחרי יצאו האורחים לסירי במח' לקראת השונות של בית התרבות. שעה ארוכה שוח במעבדה בה יבנה לו מפי ד"ר ברה. הכימאי הראשי. פרטים על העבודה העכשית מה. ד"ר וייצמן גילה ענין רב בעבודתו אלה. תבוע את התפתחותו מן ההתקדמות שראת בסירי. ובחידו מתישגיה של המעבדה הכימית.

משם סרו האורחים לבית התרבות 'בלובני'. ייזרו את המפעל וקיבלו חס' ברום מפי מנחל ד"ר א. הלילדווייט. לאחר שד"ר וייצמן דרש את שמו כמסר האורחים. נענה לבקשת הפועלים. ובא אלהם לאולם האוכל בהתקפות הצהרים. האולם היה מלא מפה אל מה. נכנסו בו מנחלי המפעל. פקידיו ופועליו. גלי

מאוזן שרירי בסחר הארצישראלי

מאונה המסתרי של ארץ ישראל לחקירה שבין 1 באפריל 1945 ועד 1 בינואר 1946. הוא שיללי בשיעור 2,053,650. ההכנסה מן המסחר הארצישראלי הגיע לסך 1,476,750. לאי קועות ההוצאות לקניית סחורות חוץ בסך 3,530,400. לאי. הגירעון העיקר רי גרם בעקב התבואות (1,365,300). גר' עונות קטנים יותר הביאו גם מוצרי חלב וירקות.

מאון חתובי הגדול ביותר ניכר בסחורות טכסטיל מתוצרת הארץ שהוצא בסך 466,450. לאי. והביא עודף בסך 17,400.

בנק קמת-עם ב"מ

ח"ר-אני — ירושלים — חז"מ

כל עסקי בנק בתנאים נוחים

בסוף הבנק בחיפה, ח' המלכים 47 נשארה כמות מצומצמת של כספות (ספים) להשכיר.

פתוחה במלוא השרות חורשת וודלנד הכרמל

פה . בר . ריקודים

ש. פרידמן ובניו

ינות וליקרים משוברים בכל המובנים מברכים את כל לשהותיהם בחג שמה

לכבוד חג הפסח

ייגור, ליקורים, קונצרט, וודקא, ג'ין, משקאות נקיים מכהל, מעדנים, מסעמים, בגינה, נקיקים למיניהם, דברי מתקה רק אצל:

ל ת א ב ו נ

מטעים משוברים • חיפה, רחוב הרצל 38 • טל. 3324 אין כמונו למחיר, למבחר ולאיקור

הפאשיזם חי וקיים

סוחות אלה של הפאשיזם העולמי אינם נפרדים ומבודדים. קיים קשר הדוק ביניהם. וקיים גם כוח בין לאומי גדול התופך בהם: תאאיקי. פראנקו והסרי. וכן גם האירופה הם בנים זאמים לכנסת הקאטולית והכלולו של הפאשיזם יור פתגשם והולך ציף חדש: מדריד — רומא — בואנוס-אירס.

סוד גלוי הוא: כי אלה נאצים מצאז מפלט בספרד ובארגנטינה. ומהם ליום ומה עושות כנגד זה הדמוקרטיות? גאו זוכרים: כיצד תחזיר צ'צ'יזל? בימי התקרבות בסני מלחמה אידיאולוגית. שלא היתה לפי רוחה, אם גם ניצל לפעמים את מילואותיה. הפאשיזם של פראנקו היה כזה בעיניו. כל עוד נשאר זה 'ניטרלי'. כביכול.

מאז לא השתנה מאופה. לא רק סרטאז. — ברינת פוליליים בסכנת אה רק רבת מארגנטינה. וחששיו מן החירות הרוסיים לפרס ולמנוצ'וויז. גם המוצג 'אליס' ברוין מעדיף להילחם בבולש' בינם (ואבב גם בציונות) במקום לתת יד לעקרית הפאשיזם מרשיש.

לאן יגיע העולם שפנתינו והכו בסנווריו?

עין רואה...

ערב פסח

שוק. 'מלחיות' הוא צנה הלחיות פסח... הקר חדש שוחקו לפני כמה שבועות וזה התחלת חגיגה. חשופים מופיע מלחמה. וזהו פו גנויות תרשימים מופיע פסח במה אב מרשיה. צד לזה של שוק ג' ינו זה פסח גולל הפסח היחיד. הידוע על היום בכל אל. תבעה אלהם. וזה מופיעים נצות מרעננות 'היוריות' תחולו שישם.

החור 'באג'י. מל. והתקן. השכם בבוקר — 'מלחן השוק' במוסם שלום עליכם — ובסוף יבחינו בין הכלל לבין פסח כבר — וריוס מקומות. אשר עסק שולחם את ילדיהם. 'לחם חור' והולכים מרמזים ענין רב בתחולו סכסכים לפעם דוחק באיש החור יחיד צעל הפלג מיוחל להכנס מחוץ לחור. הוא מנסה עס כרטיס תחידו בכפוף יקרה. אך רבים מהחלים לטון: 'פראנקיה' בכל מקום מרשישה.

בגליון מחר של 'צהריים' — ששה עמודים. תוספת מיוחדת לילד ולנער. 'בפחאט' — הגדה המורייטית לפסח תש"ו. פולק. לור פסח לפסח ועוד מאמרים ורשימות מעניני דיומא.

ניולי בחצי הלילה

שנותה מקום תחנית ההחלה עוקבת אחריה.

תחילה רצתה להחיש צעידה אולם תחת זאת עצרה לתפעל את החילוקה וגם המכונות נעצרו סקור אליה.

גניינגו פראא.

הנוג הביט אליה מאצל התנה. ודלת מכונתו מוחה לחצאין.

הגברת קוקרוראן —

פחדה שם לפלי איננה במקומה. לא נראה איש מסביב. פרט לסבל תורכי. שצעד כפוף חותל משא.

מוכח הייתי לחכות ליד בית הקפה כל ליום. ידעתי כי בנחמה את לסור תה לפעמים.

לסלי אמרה בתן: 'אבקש מך מאד כי לא תסירי אותי עוד'.

מבקש אני רק לשהח אתך כמה מלים. אחז נראה איך יסול דברי'.

הצטפה שכואלת: לסלי תחלה מפי שיכת בחלייתה. 'אין אני רוצה כלל לדבר אליך. לך מכאן'.

היא הצתה ששח מכוסה דשא. עברה על בני חורבה בניו שנוהגו כל אבנים ורשבי עץ — כאן לא יכול היה לעצוב אחריה במכונתו הירשיה. כי חלושה היא ורועדת הנעיה עד ללחל מעונה. והמקל לחובך מחר. וזעז נשאר ליד מכור ביתה. והיא שטעת את שאר המנוע.

(המשך מחר)

גיראלד ליוות אותה הביתה. הביט בה בעיניו. כשחכם במכונתה. שאל אותה: 'ניכר בך כי משתו מריון אותך. האם נעז בך משהו?' 'לא. תשבת בקרחת'.

אבל בטוח אני. כי משתו הרגיו אותך. הסיק גיראלד כשעורנו בתן אותה.

אמה. הערב כולו היה מסעיר למדי. עתה ביקשה להגיע מחר הביתה. הגיר. האם זה? בכלל מלודיאן? 'לא ולא. היא הייתה נפלאה'. השיבה לסלי.

אני יודע. מה זה הקק אותי. אי גני רוצה כי תשחבי כי ירדך נשים אני. אולם —

הוא התקין בידה. הגירשה בחום המפתש בכל גופה. הנה עוד מטט ונסה לנשק לה.

לא? אמרה לסלי מרפצות.

אא. אני מבקש מאד.

לא. אמרתי? עמדת על דעתה. ישא הרוח כל אשר ביקש ממנה סרטאז. גיוויס. ישא תרחה את הכל! אין היא רוצה לשמש תחליף לאיזה מלודיאן לא למישהו אחר.

מלח. לי. אני מצטער מאד.

מקורה לא שמעה מילה חרטה כנות יותר.

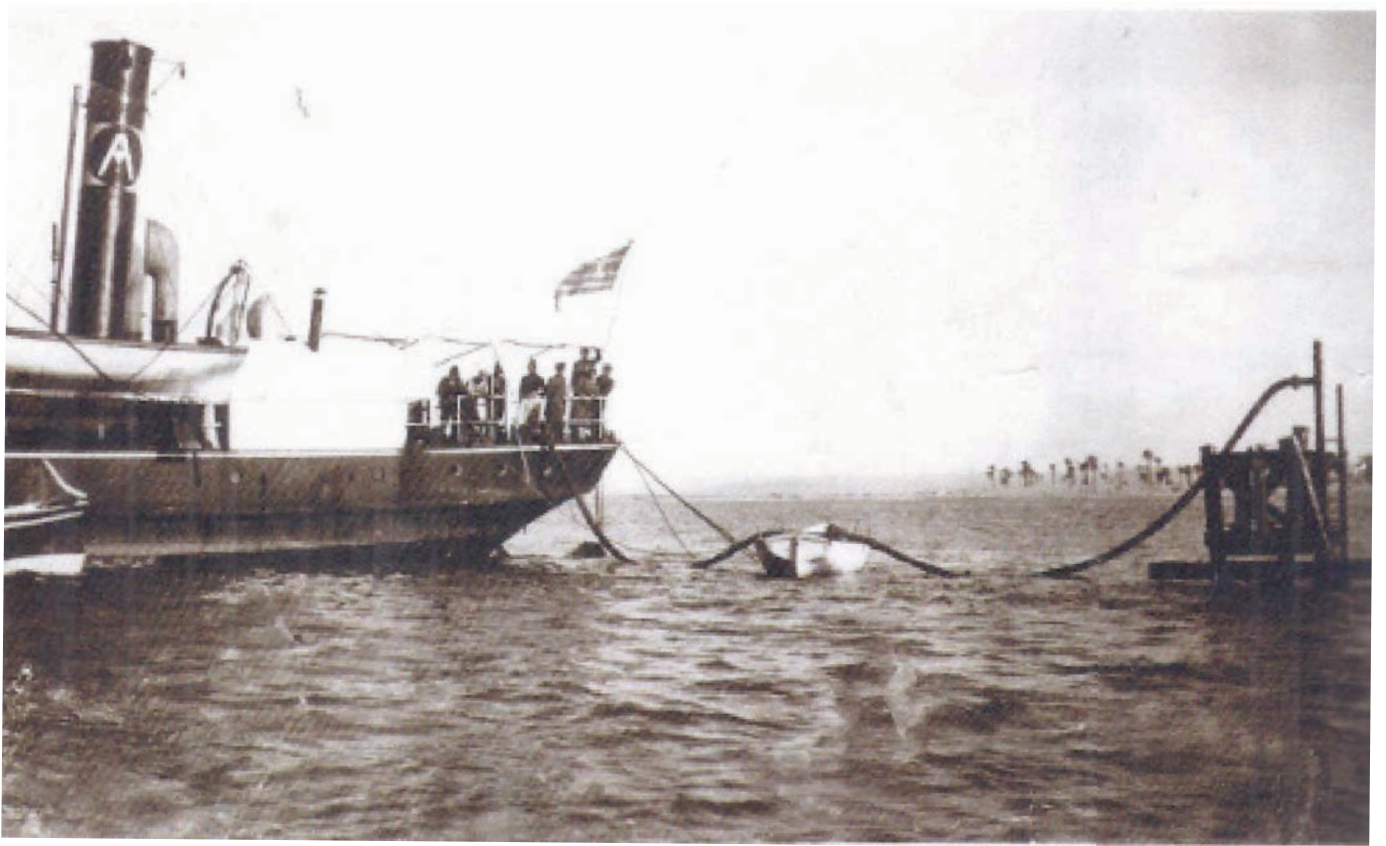
גם אני מצטערת.

מובן. כי רוצה על הנוג ברם לכל ומיד השגיחה בכנסתו ירקה תעירה

"ארבע הכוסות"

מספרות כרמלית-מורחית שחן וזמני חתן חתן 59 1945

השירים מקוריים פ. י. ת. חברה א"י לתעשיות חתן חתן 59 1945

שאיבת נפט מהספינה "מלכה" למצוף, מתוך המאמר "המיזם הראשון לייבוא נפט לחיפה"